ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD
Volume 26. Issue 2 (39). 2024
JURISPRUDENCE

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Том 26. Випуск 2 (39). 2024
ПРАВОЗНАВСТВО

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Jurisprudence

Scientific journal
Published two times a year
Series founded in July, 2006

Volume 26. Issue 2 (39). 2024

Publishing House
"Helvetica"
2024

ISSN 2304-1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 26. Випуск 2 (39). 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Токарчук Л. М., д-р юрид. наук (головний редактор); Акімбекова С. А., д-р юрид. наук, Гаран О. В., д-р юрид. наук, Миколенко О. І., д-р юрид. наук, Миколенко О. М., д-р юрид. наук, Павлова Т. О., канд. юрид. наук, Смітюх А. В., д-р юрид. наук, Степанова Т. В., д-р юрид. наук, Чуваков О. А., д-р юрид. наук.

Editorial board of the journal:

Tokarchuk L. M., Doctor of law sciences (Editor in Chief); Akimbekova S. A., Doctor of law sciences, Haran O. V., Doctor of law sciences, Mykolenko O. I., Doctor of law sciences, Mykolenko O. M., Doctor of law sciences, Pavlova T. O., Candidate of law sciences, Smitiukh A. V., Doctor of law sciences, Stepanova T. V., Doctor of law sciences, Chuvakov O. A., Doctor of law sciences.

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 429 від 22.02.2024 р. Ідентифікатор R30-02963.

Згідно з наказом МОН України від 20.06.2023 року № 768 журнал включено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальністю 081 Право.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 6 від 17 грудня 2024 року

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024

ЗМІСТ

Аванесян Геннадій Миколайович, Лісний Іван Анатолійович, Костенко Тетяна Вікторівна
МЕДІАЦІЯ В МАЙНОВИХ ВІДНОСИНАХ: ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ..... 7

Байло Олена Володимирівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН
ПРИ ПЕРЕДАЧІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ..... 12

Гут Сергій Федорович
ЗМАГАЛЬНІСТЬ І ДИСКРЕЦІЙНІСТЬ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СТОРІН
НА ПРИМИРЕННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ..... 17

Karliuha Yelyzaveta Kyrylivna
UN ECONOMIC SANCTIONS AS A MEANS OF ENSURING COMPLIANCE
WITH INTERNATIONAL LAW: PROBLEMS OF APPLICATION 21

Омельченко Олексій Іванович
ЗАБРУДНЕННЯ АБО ІНША ЗМІНА ПРИРОДНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
У СИСТЕМІ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 241 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 31

Чуваков Олег Анатолійович
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 39

CONTENTS

Avanesyan Gennady, Lisnyi Ivan, Kostenko Tetyana
MEDIATION IN PROPERTY RELATIONS:
ISSUES OF REGULATION AND APPLICATION..... 7

Bailo Olena
LEGAL REGULATION OF LABOUR RELATIONS DURING THE TRANSFER
OF A BUSINESS ENTITY..... 12

Gut Serhii
COMPETITIVENESS AND DISCRETION IN THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION
OF THE RIGHT OF THE PARTIES TO CONCILIATION IN THE COURT PROCEEDINGS..... 17

Karliuha Yelyzaveta
UN ECONOMIC SANCTIONS AS A MEANS OF ENSURING COMPLIANCE
WITH INTERNATIONAL LAW: PROBLEMS OF APPLICATION 21

Omelchenko Oleksiy
POLLUTION OR OTHER CHANGES IN THE NATURAL PROPERTIES OF ATMOSPHERIC AIR
IN THE SYSTEM OF SIGNS OF THE OBJECTIVE SIDE OF A CRIMINAL OFFENSE,
PROVIDED FOR IN ART. 241 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 31

Chuvakov Oleg
CONCEPTUAL ISSUES OF QUALIFYING TERRORIST CRIMINAL OFFENSES
IN THE CURRENT CONTEXT..... 39

УДК 347.2
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-1

МЕДІАЦІЯ В МАЙНОВИХ ВІДНОСИНАХ: ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ

Аванесян Геннадій Миколайович
доцент кафедри правознавства та фінансів,
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3258-3215

Лісний Іван Анатолійович
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3157-6323

Костенко Тетяна Вікторівна
здобувачка другого (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня Магістр зі спеціальності 081 Право,
кафедри правознавства та фінансів,
Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-3521-4053

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з існуючими альтернативними способами вирішення приватноправових спорів. Автори аналізують ефективність процедури медіації, значення та сутність цієї процедури, а також роль медіатора у досягненні взаємовигідного рішення для сторін спору. Проаналізовано досвід розвинених країн у цій сфері та визначено реалії та передумови впровадження медіації у майнових відносинах в Україні.

Розвиток світових тенденцій, що проголошує права і свободи людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями, вимагає створення ефективних механізмів захисту публічних інтересів людини і громадянина, відкритої правової системи та належного функціонування всіх органів державної влади.

Ефективні механізми захисту публічних інтересів людини і громадянина вимагають відкритої правової системи та належного функціонування всіх гілок влади. Одним із фундаментальних шляхів створення сильної правової держави та незалежного громадянського суспільства є налагодження процесів запобігання та вирішення різноманітних конфліктів, які виникають у суспільстві з приводу певних матеріальних благ або внаслідок конфлікту інтересів.

Захист прав та законних інтересів може здійснюватися різними способами, які особа має право вільно обирати. Право кожного на захист від порушень і протиправних посягань своїх прав і свобод будь-якими не забороненими законом засобами гарантується Конституцією України, яка є Основним Законом держави. Однак у сучасних умовах суспільного розвитку необхідною умовою створення ефективної системи захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів громадян і юридичних осіб є позасудове врегулювання приватноправових спорів, а також першочергове право кожної людини і громадянина на судовий захист, створення та розвиток відповідних правових механізмів регулювання діяльності органів врегулювання спорів.

Ключові слова: *медіація, майнові відносини, юридичні спори, медіатор, судові спори, переговори.*

Avanesyan Gennady, Lisnyi Ivan, Kostenko Tetyana. Mediation in property relations: issues of regulation and application

The article is devoted to issues related to existing alternative ways of resolving private law disputes. The authors analyze the effectiveness of the mediation procedure, the meaning and essence of this procedure, as well as the role of the mediator in reaching a mutually beneficial solution for the parties to the dispute. The experience of developed countries in this field was analyzed and the realities and prerequisites for the introduction of mediation in property relations in Ukraine were determined.

The development of world trends, which declares the rights and freedoms of a person, his honor and dignity, inviolability and security as the highest social values, requires the creation of effective mechanisms for the protection of the public interests of a person and citizen, an open legal system and the proper functioning of all state authorities.

Effective mechanisms for the protection of public interests of man and citizen require an open legal system and the proper functioning of all branches of government. One of the fundamental ways to create a strong legal state and an independent civil

© Аванесян Г. М., Лісний І. А., Костенко Т. В., 2024

society is to establish the processes of prevention and resolution of various conflicts that arise in society over certain material goods or as a result of a conflict of interests.

Protection of rights and legal interests can be carried out in various ways, which a person has the right to freely choose. The right of everyone to protection against violations and illegal encroachments on their rights and freedoms by any means not prohibited by law is guaranteed by the Constitution of Ukraine, which is the Basic Law of the state. However, in modern conditions of social development, a necessary condition for the creation of an effective system for the protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of citizens and legal entities is the out-of-court settlement of private law disputes, as well as the primary right of every person and citizen to judicial protection, the creation and development of appropriate legal mechanisms regulating the activities of dispute settlement bodies.

Key words: *mediation, property relations, legal disputes, mediator, litigation, negotiations.*

Вступ. На даному етапі розвитку цивільного права дійсно доцільним є проведення комплексного реформування системи захисту прав та інтересів особи, пошук якісно нових способів захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів громадян і юридичних осіб, запровадження на законодавчому рівні приватноправових процедур вирішення спорів шляхом медіації, що застосовуються як поза межами, так і всередині національної судової системи, удосконалення чинного процесуального законодавства з метою створення реальних можливостей для реалізації права на можливе позасудове врегулювання спорів. Зважаючи на недостатню наукову та практичну розробленість так званих «цивільних» методів вирішення спорів, необхідно детально дослідити існуючі альтернативні методи вирішення спорів, більш-менш врегульовані на законодавчому рівні, а також з'ясувати правову природу, сутність та переваги медіації як однієї з найбільш ефективних форм вирішення приватноправових спорів.

Матеріали та методи. Питання, що становлять предмет цього дослідження, а саме – належне становлення та розвиток існуючих методів позасудового врегулювання спорів у майнових відносинах, необхідність правового врегулювання визнаних у світі процедур медіації та створення якісно нових механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина, викликають дедалі більший науковий інтерес з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників і практиків. Його теоретичне вираження можна знайти у працях: Є. О. Борисової, Г. Брука, С. В. Васильчака, А. О. Горової, Д.І. Піддубного, Д.К. Маліннікової, Н. П. Осіпової, І. В. Панової та ін.

Метою статті є комплексний аналіз існуючих альтернативних способів врегулювання приватноправових спорів, визначення медіації як одного з найбільш ефективних способів цивільного врегулювання правових спорів та формулювання науково-теоретичних і практичних висновків щодо необхідності належного правового регулювання процедури медіації та внесення відповідних змін до чинного процесуального законодавства.

Результати. Сьогодні медіація як самостійний правовий інститут є невід'ємною частиною правових систем більшості країн світу. Проте існують певні відмінності у підходах до правового регулювання медіації у вирішенні цивільних спорів.

Тому пояснення правового регулювання медіації у вирішенні цивільних спорів варто розпочати з аналізу підходів до правового регулювання медіації, які сформувалися в результаті тривалого розвитку цієї правової системи. Потреба у правовому регулюванні медіації зумовлена насамперед тим, що під час медіації учасники медіації вступають у відносини, результатом яких мають стати рішення, що можуть вплинути на правовий статус сторін медіації.

Говорячи про відносини з проведення медіації, слід зазначити, що вони є суспільними відносинами. Водночас, хоча будь-які правовідносини слід вважати суспільними відносинами, не всі суспільні відносини є правовідносинами, тому, вдаючись до медіації у приватноправових спорах, слід створювати необхідні умови для того, щоб медіаційні відносини мали ефект правовідносин. Тільки так можна гарантувати ефективність та результативність цього способу вирішення приватноправових спорів.

На сучасному етапі розвитку людства традиційні методи (вирішення спорів у правовій площині шляхом застосування правових норм і приписів у спеціально створених для цього судах). Існують різні методи (підходи) вирішення спорів, які можна поділити на традиційні та нетрадиційні (так звані «альтернативні» методи вирішення спорів – примирливі рішення, тобто вирішення конфлікту з позиції інтересів шляхом пошуку та досягнення згоди між сторонами, що сперечаються, зусиллями незалежної третьої сторони) [1, с. 141].

Як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, традиційним методом вирішення спорів є судовий розгляд. Більшість людей вважають, що спори повинні вирішуватися через суди, де судді несуть відповідальність за свої рішення і залишають за собою право на апеляцію, якщо вони не задоволені результатом. Однак відсутність стабільного розвитку держави та судової системи, недосконале процесуальне законодавство та низька довіра громадян до судової системи викликають серйозні сумніви щодо можливості швидкого та неупередженого вирішення спорів у судах. Надмірне навантаження, тривалі судові розгляди та труднощі у виконанні судових рішень свідчать про обмеженість такого підходу [2, с. 287]. Крім того, під час

розгляду спорів неминучою є конкуренція та конфлікт між сторонами, що ще більше загострює відносини між сторонами та унеможливлює вирішення спору.

Зрозуміло, що в сучасних суспільних відносинах, які дедалі більше демократизуються, домінують принципи гуманізму, справедливості та моралі, що зумовлює необхідність пошуку якісно інших підходів до вирішення спорів. Альтернативне вирішення спорів (мирне врегулювання спорів) передбачає використання методів вирішення спорів, які є найбільш прийнятними в конкретній ситуації, враховують інтереси та вимоги сторін, сприяють подоланню спору та збереженню можливості подальшого спілкування та співпраці. Вирішені мирним шляхом спори не тільки не мають негативного впливу на суспільні відносини, але й сприяють прогресу та позитивно впливають на функціонування суспільства. Альтернативні методи вирішення спорів об'єднує договірна основа їх створення та добровільність застосування, оскільки їх використання є правом, а не індивідуальним обов'язком. Спільною метою цих методів є мирне врегулювання спорів, досягнення примирення та підтримання дружніх (спільних) відносин між сторонами спору [3, с. 22].

Як свідчить міжнародна практика, альтернативне вирішення спорів є цілком реальним і здійсненним механізмом вирішення приватноправових спорів між юридичними та фізичними особами. Використання позасудових способів вирішення спорів зумовлено об'єктивними факторами, такими як необхідність спрощення процедур вирішення спорів, використання існуючих методів медіації для подолання правових спорів та потреба розвантаження судової влади від значної кількості приватноправових спорів. Сучасною тенденцією в українському суспільстві є послаблення впливу держави на суспільні відносини шляхом прямого регулювання та посилення ролі приватного права. Однак стримуючим фактором є те, що термін «позасудове врегулювання спорів» досі не легалізований. Враховуючи сучасні наукові напрацювання з цього питання, альтернативне вирішення спорів можна визначити як сукупність процедур, спрямованих на вирішення правових спорів (суперечок), що виникають у сфері приватного права, на основі примирення позицій та інтересів сторін, заснованих на принципах диспозитивності, рівності, добровільності та конфіденційності та здійснюваних позасудовими державними органами на засадах диспозитивності, рівності, добровільності та конфіденційності.

Беручи до уваги теоретичні напрацювання та практики, що склалися на сьогоднішній день, українські науковці виокремили три основні альтернативні методи вирішення спорів, пов'язаних з формальним правосуддям: переговори, медіація та арбітраж. Міжнародний комерційний арбітражний суд є незалежною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом), створеною при Торгово-промисловій палаті України, метою якої є розгляд міжнародних комерційних спорів у специфічному процесуальному форматі та вирішення їх по суті без залучення національних судових органів. Міжнародний комерційний арбітражний суд визнає в межах своєї юрисдикції спори, в яких сторони у письмовій формі домовилися про передачу на розгляд арбітражного суду всього або частини спору, як договірного, так і недоговірного характеру, який виник або може виникнути між ними у зв'язку з конкретним правовідношенням.

У нашій державі найпоширенішим методом є переговори, які є спробою конфліктуючих сторін вирішити свій спір без допомоги сторонніх осіб. Метою переговорів є досягнення спільного рішення, яке сторони вважають найкращим, і кожен учасник переговорного процесу вирішує, приймати чи не приймати ту чи іншу пропозицію. Таким чином, сторони переговорів мають безпосередній контроль як над процедурою, так і над змістом переговорного процесу. Не випадково переговорам надається особливе значення. Це пов'язано з тим, що цей метод ґрунтується на повазі, яку сторони відчувають одна до одної, і дозволяє їм досягти угоди, яка запобігає виникненню спорів у майбутньому, шляхом ефективних переговорів, навіть якщо їхні інтереси не збігаються, а погляди і думки відрізняються [4, с. 3].

Другою альтернативою вирішення спорів є третейська система, яка найчастіше регулюється на законодавчому рівні. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про третейські суди», третейські суди є недержавним, незалежним органом, утвореним за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та/або юридичних осіб у встановленому законом порядку для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [5]. Принцип арбітражу, що лежить в основі діяльності третейських судів, не має на меті оцінити суть спору по суті. Його мета – допомогти сторонам у спорі досягти компромісу та укласти мирову угоду. Законодавець передбачає два види третейського розгляду: постійно діючий третейський розгляд та третейський розгляд для вирішення конкретних спорів. Основними перевагами третейських судів є те, що їхня діяльність ґрунтується на договірних угодах, розгляд справ відбувається відносно швидко, рішення третейського суду є остаточним і його виконання здійснюється через Державну виконавчу службу Міністерства юстиції України. Однак, на відміну від рішень судів загальної юрисдикції, які ухвалюються від імені Української держави і є обов'язковими до виконання всіма фізичними та юридичними особами, арбітражні рішення є обов'язковими лише для сторін арбітражного розгляду.

Медіація є одним з найбільш ефективних і визнаних у світі методів позасудового врегулювання правових спорів. Медіація сприяє впровадженню правових та етичних принципів у бізнес-секторі й застосовується

у багатьох ситуаціях: приватноправові спори щодо поділу майна, опіки над дітьми у разі розлучення, врегулювання відносин між сусідами, питання спадкового права та спори між особами, які беруть участь у ділових відносинах. Це цивілізований процес вирішення питань між сторонами під керівництвом самих конфліктуючих сторін, кінцевим результатом якого є досягнення згоди та встановлення позиції, вигідної для обох сторін.

Суть медіації полягає в тому, що сторони, які сперечаються, ведуть переговори і досягають згоди за допомогою медіатора, не звертаючись до суду. Медіація дозволяє уникнути складних судових розглядів і може бути адаптована до будь-якої ситуації. Її мета – обговорити і вирішити складні ситуації, дати можливість сторонам, що сперечаються, конструктивно взаємодіяти, допомогти медіатору як арбітру знайти порозуміння між сторонами і знайти компроміс після обговорення протиріч. Медіатор докладає максимум зусиль для того, щоб учасники медіації розуміли наслідки своїх рішень. Однак він не вказує їм, що робити. Тільки самі сторони можуть вирішити, як вирішити ситуацію, що склалася.

На відміну від судового вирішення спорів, яке ґрунтується на прямому застосуванні права, медіація базується на справедливості та використовує право для врахування інтересів обох сторін. Залучення медіатора дозволяє усунути психологічні бар'єри, які існують при безпосередньому спілкуванні між «сперечальними» сторонами. Залучаючи до переговорного процесу кваліфікованого медіатора, сторони визнають свою готовність до компромісу. Учасники процесу медіації приймають рішення, яке задовольняє обидві сторони (на відміну від судового розгляду, де рішення приймає безпосередньо суддя), а медіатор лише створює умови для належного обговорення суті справи. Процедура медіації є конфіденційною (приватною), тоді як судовий розгляд, як правило, є публічним. Суд вирішує, коли розпочнеться, закінчиться і як буде проходити судовий розгляд. Суд приймає рішення на підставі відповідних положень чинного законодавства і повідомляє про нього сторони. Натомість у медіації всі учасники мають можливість контролювати ситуацію. Якщо в судовому процесі завжди є переможці та переможені, то медіація має на меті знайти взаємовигідне та взаємоприйнятне рішення спору.

Тому медіація як альтернативна судовому розгляду процедура вирішення спорів є економічно вигідним і доцільним методом, який дозволяє сторонам знайти рішення, що задовольняє всі сторони спору, не витрачаючи час на підготовку та розгляд судового розгляду, а також не витрачаючи додаткові кошти на численні судові процедури. Крім того, у більшості випадків медіація забезпечує задоволення учасників спору способом та результатом врегулювання спору, гарантує конфіденційність цього врегулювання, запобігає виникненню подібних спорів у майбутньому, підвищує ймовірність того, що прийняті сторонами спільні рішення будуть виконані заінтересованими сторонами.

Висновки. Таким чином, медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів є особливим видом медіації і визначається метою такої медіації (вирішення спору) та особливим статусом медіатора. Крім того, доцільність та ефективність застосування медіації як альтернативного судовому способу вирішення спорів залежить від низки факторів. Як показує зарубіжний досвід, використання медіації є найбільш ефективним у вирішенні спорів, пов'язаних із суб'єктивною оцінкою ситуації сторонами, яку можна модифікувати за допомогою психологічних технік. Такі спори здебільшого мають міжособистісний характер (наприклад, спори, що стосуються сімейних, сусідських відносин, порядку та розміру відшкодування шкоди, в тому числі не пов'язаної зі смертельними наслідками). Вибір медіації як найбільш ефективного способу вирішення спорів зумовлений особливою функцією медіатора, який є експертом з ефективних методів вирішення спорів. Медіатор дає можливість сторонам поглянути на причини та наслідки спору з різних точок зору та знайти нові методи вирішення спору, які підходять для обох сторін. Тому головна мета медіатора – не з'ясувати, хто винен, що є перешкодою для подальшої комунікації та співпраці, а знайти спосіб досягти згоди.

Література:

1. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ. 2012. С. 244.

2. Піддубний Д.І. Правове регулювання медіації у публічних правових відносинах у праві Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 283–286.

3. Маліннікова Д.К. Практичні аспекти популяризації медіації в Україні. *Приватне та публічне право*. 2024. №1. С. 21–25.

4. Бардаченко Л. Медіація в Україні: практика застосування світових тенденцій. *Правовий тиждень*. 2010. № 1–2 (179–180). С. 2–3.

5. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-ГУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.

References:

1. Spektor, O.M. (2012). Alternatyvni sposoby vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv [Alternative methods of resolving civil disputes]. *Candidate's thesis.* Kyiv. S. 244 [in Ukrainian].

2. Piddubnyi, D.I. (2023). Pravove rehuliuvannia mediatsii u publichnykh pravovykh vidnosynakh u pravi Yevropeiskoho Soiuzu [Mediation in public legal relations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 12, 283–286 [in Ukrainian].

3. Malinnikova, D.K. (2024) Praktychni aspekty populiaryzatsii mediatsii v Ukraini [Popularization of mediation]. *Pryvatne ta publichne parvo*, 1, 21–25 [in Ukrainian].

4. Bardachenko, L. (2010). Mediatsiia v Ukraini: praktyka zastosuvannia svitovykh tendentsii [The practice of using mediation]. *Pravovyi tyzhden,* 1–2 (179–180), 2–3 [in Ukrainian].

5. Pro treteiski sudy: Zakon Ukrainy vid 11 travnia 2004 roku № 1701-HU. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 35. St. 412. [On arbitration courts: Law of Ukraine dated May 11, 2004 No. 1701-GU. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 35. Art. 412.] [in Ukrainian].

УДК 349.2
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИ ПЕРЕДАЧІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Байло Олена Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-0981-1542

У статті досліджуються питання імплементації Директиви Ради № 2001/23/ЄС від 12.03.2001 р. щодо захисту прав працівників у випадку передання підприємств (бізнесів) чи частин підприємств (бізнесів) у національне законодавство у сфері праці. Значним стимулом до активізації процесу реформування у країні є надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС рішенням Європейської Ради від 23 червня 2022 року. Акцентовано увагу на тому, що соціально-економічна інтеграція України з європейським соціально-політичним простором та наближення законодавства України до європейських стандартів та норм є одним з пріоритетних завдань національної державної політики. Нагальним питанням залишається гармонізація національного законодавства у сфері праці та імплементованих положень міжнародних актів. Вивчено національну судову практику захисту трудових прав при реорганізації роботодавця та практику суду Європейського союзу щодо випадків застосування Директиви. Висловлені сумніви щодо ефективної реалізації положень ст. 36-1 КЗпП, зокрема і з причин наявності оціночного поняття «значні зміни», «не на користь працівника», «на шкоду працівникові».

Проаналізовано положення проєктів Трудового кодексу 2024 р. та 2019 р. щодо унормування механізму захисту прав працівників при зміні роботодавця. Зроблено висновки, що законодавчі новели, пов'язані з імплементацією Директиви, не є достатньо ефективними (дієвими). Відзначається, що не всі терміни, які застосовуються в ст. 36-1 КЗпП України, є зрозумілими, чіткими, логічними. Використана юридична техніка щодо імплементації Директиви потребує удосконалення, яке варто розпочати з дерадянізації понятійного апарату.

Ключові слова: *трудові відносини, імплементація, Директива Ради № 2001/23/ЄС, передача суб'єкта господарювання, консультації, зміна роботодавця.*

Bailo Olena. Legal regulation of labour relations during the transfer of a business entity

The article examines the implementation of Council Directive No. 2001/23/EU dated 12.03.2001 on the protection of the rights of employees in the case of the transfer of enterprises (businesses) or parts of enterprises (businesses) to national legislation in the field of labour. Granting Ukraine, the status of a candidate for EU accession by the decision of the European Council of June 23, 2022, became a significant incentive to intensify the reform process in the country. The socio-economic integration of Ukraine with the European socio-political space and the approximation of Ukrainian legislation to European standards and norms is one of the priority tasks of the national state policy.

The national judicial practice of the protection of labour rights during the reorganization of the employer and the practice of the Court of the European Union regarding cases of application of the Directive were studied. Harmonization of national legislation in the field of labour and implemented provisions of international acts remains an urgent issue.

It was concluded that the legislative amendments related to the implementation of the Council Directive No. 2001/23/EC are not effective enough. It is noted that not all terms used in Art. 36-1 of the Labour Code of Ukraine are clear and understandable, and the wording is logical. The conceptual apparatus of new legislation regarding the implementation of the Directive needs improvement, which should start with the modernization of these terms. The regulatory definition of the mechanism for implementing the provisions of Council Directive No. 2001/23/EC dated March 12, 2001, in the national legal space will strengthen the legal protection of employees in the event of a change in the owner of an enterprise or business and bring Ukrainian legislation closer to European norms and standards.

Key words: *labour relations, implementation, Council Directive No. 2001/23/EU, transfer of the business entity, consultations, change of employer.*

Вступ. В умовах стрімкої зміни умов функціонування суб'єктів господарювання в Україні, а також їх ліквідації (реорганізації), актуальності набуває питання дотримання трудових прав працівників таких суб'єктів господарювання.

Цінності, які закріплені у Договорах про функціонування Європейського Союзу та про Європейський Союз, а саме повага до людської гідності, верховенство права та права людини, підтримка миру, збереження цінностей та забезпечення добробуту громадян – обумовлюють характер змін у трудовому законодавстві, які повинні мати на меті забезпечити стале покращення умов праці та життя, повної зайнятості і соціального прогресу.

© Байло О. В., 2024

Матеріали та метод. Новели законодавства про працю через призму імплементації європейських стандартів стали предметом дослідження таких науковців, як: М.І. Іншин, З.Я. Козак, Л.Ю. Малюга, К.Ю. Мельник, О.М. Потопахіна, П.Д. Пилипенко, Г.І. Чанишева та інші. Разом з тим, деякі аспекти таких законодавчих змін, зокрема щодо імплементації Директиви Ради № 2001/23/ЄС, ще не були достатньо висвітлені.

Результати. Підписавши і ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна задекларувала прагнення відповідати демократичним європейським цінностям в тому числі і шляхом гармонізації національного законодавства з нормативно-правовими актами ЄС. З метою приведення національного законодавства про працю у відповідність до положень Директиви Ради № 2001/23/ЄС від 12.03.2001 про наближення законодавств держав-членів щодо захисту прав працівників у випадку передання підприємств (бізнесів) чи частин підприємств (бізнесів) (далі – Директива) було внесено низку змін до Кодексу законів про працю та інших нормативних актів у сфері праці.

Сфера застосування Директиви охоплює будь-які випадки передання як публічних, так приватних підприємств, установ, організацій, що здійснюють господарську діяльність як з метою отримання прибутку, так і без такої мети, або бізнесу чи їх частини іншому роботодавцю в результаті законного передання чи злиття. «Адміністративну реорганізацію публічних адміністративних органів або передання адміністративних функцій між публічними адміністративними органами не вважають переданням у розумінні цієї Директиви» [1] (рішення Суду Європейського союзу № C-172/94 Merckx and Neuhuys від 07.03.1996 р.). Зі сфери дії цієї Директиви заборонено виключати трудовий договір (контракт) або трудові відносини винятково з причин кількості робочих годин, які було чи буде відпрацьовано; строку дії договору чи факту виконання роботи тимчасово.

Відповідно до абз. b п. 1 Директиви «випадком передання вважають передання господарського суб'єкта зі збереженням його ідентичності, за якою стоїть організована група ресурсів, метою існування якого є здійснення господарської діяльності як основного чи додаткового виду діяльності» [1].

Натомість, в національному законодавстві у сфері праці визначено, що «передача суб'єкта господарювання – це зміна власника підприємства, установи, організації, їх реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення), виділ, а також зміна власника/користувача майна або його частини, за яким стоїть організована група ресурсів, що використовуються роботодавцем (роботодавцем - фізичною особою), із збереженням виду економічної діяльності, що провадився відчужувачем» [2]. Внесені зміни до Кодексу законів про працю носять досить формальний характер, не враховують особливості корпоративного управління та ведення бізнесу. Схожий висновок висловлено Т.В. Парпан, а саме «аналізуючи наведене положення, одразу привертають увагу терміни, які тут використовує законодавець, а саме: «суб'єкт господарювання», «власник підприємства, установи, організації», «роботодавець (роботодавець-фізична особа)», «відчужувач». Зміст цих термінів КЗпП України не розкриває, а деякі з них, як наприклад: «власник підприємства, установи, організації», загалом, не мали би бути застосованими, оскільки відповідно до Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21.04.2022 р. № 2215-IX цей термін був замінений на «роботодавець»» [3, с. 173].

Варто відзначити про те, що Кодекс законів про працю містить норми про необхідність продовження дії трудового договору працівника у разі зміни роботодавця, а також у разі їх реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) вже протягом тривалого часу. Так, у зв'язку із постійною оптимізацією державних органів та перепідпорядкування підприємств в Україні склалася доволі стала судова практика щодо продовження дії трудових договорів, про що свідчать «постанови Верховного Суду України від 04.03.2014 року № 21-8а14, від 28.10.2014 року № 21-484а14, від 27.05.2014 року № 21-108а14, які стосувались випадку ліквідації регіональних митниць та створення у структурі Державної митної служби нових регіональних митниць; постанова Верховного Суду України від 31.01.2018 року № 824/3229/14-а щодо ліквідації відділу в обласній адміністрації та утворення на його базі нового відділу з тими самим функціями і підпорядкуванням; постанови Верховного Суду від 25.06.2020 року № 420/6852/18, від 14.03.2018 року № 802/113/16-а щодо ліквідації головних управлінь Міністерства внутрішніх справ України в областях та утворення головних управлінь Національної поліції з тими самими функціями і залишенням останніх у структурі Національної поліції, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України; постанови Верховного Суду від 12.12.2018 року № 815/436/17, від 10.10.2018 року № 816/979/17 щодо ліквідації управлінь Державного агентства рибного господарства та утворення на їх місці нових управлінь з тими самими функціями та підпорядкуванням; постанови Верховного Суду від 07.05.2020 року № 591/3048/16-а, від 20.12.2019 року № 591/3053/16-а, від 13.09.2019 року № 591/3065/16 від 21.03.2018 року № 802/651/16-а щодо ліквідації управлінь державних адміністрацій та утворення на їх базі нових управлінь)» [4].

Слід зауважити, що «Верховний Суд України у постановах від 04.03. 2014 по справі № 21-8а14, від 27.05.2014 по справі № 21-108а14, від 28.10.2014 по справі № 21-484а14 сформулював правову позицію,

відповідно до якої ліквідація юридичної особи публічного права має місце у випадку, якщо в розпорядчому акті органу державної влади або органу місцевого самоврядування наведено обґрунтування доцільності відмови держави від виконання завдань та функцій такої установи. У разі ж покладення виконання завдань і функцій ліквідованого органу на інший орган, мова йде фактично про реорганізацію. Таким чином, встановлена законодавством можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, яка буде виконувати повноваження (завдання) особи, що ліквідується, не виключає, а включає зобов'язання роботодавця (держави) по працевлаштуванню працівників ліквідованої установи» [5].

Проєкт Трудового кодексу України, оприлюднений Міністерством економіки України у січні 2024 р., також пропонує нормативне закріплення регулювання трудових відносин при передачі суб'єкта господарювання, яке майже в повному обсязі дублює ст. 36-1 КЗпП. Проте, якщо аналізуючи положення ст. 36-1 КЗпП використання поняття «власник підприємства, установи, організації, їх реорганізація» обумовлено відсутністю закріпленого кодексом поняття «роботодавець», то використання такого терміну в проєкті Трудового кодексу України є нелогічним. Ст. 23 проєкту Трудового кодексу України визначено «роботодавця як юридичну чи фізичну особу, яка в межах трудових відносин використовує найману працю. Роботодавцем також є зареєстроване в Україні представництво іноземної юридичної особи, яке використовує найману працю» [6].

Основним положенням Директиви є заборона обґрунтовувати припинення трудових відносин з працівниками самим лише фактом передачі підприємства або бізнесу. Проте, за роботодавцем залишається право звільнити працівника з економічних, технічних або організаційних причин, що тягнуть за собою зміни у складі робочої сили.

Директива додатково покладає як на підприємство-відчужувача, так і на підприємство-набувача обов'язки щодо завчасного проведення консультацій та інформування представників працівників про причини зміни власника підприємства чи бізнесу, заплановану дату передачі, юридичні, економічні й соціальні наслідки для працівників тощо. Інформація повинна бути надана та консультації повинні бути проведені заздалегідь до настання змін у діяльності. В Кодексі законів про працю визначено чіткі строки реалізації обов'язку роботодавця інформувати працівників – за 10 робочих днів та форму такого інформування: письмово або за допомогою технічних засобів електронних комунікацій.

Додатково варто відзначити «не приймається як аргумент виправдання, що порушення сталося з причини ненадання інформації підприємством, яке контролює працедавця» [1].

Директивою унормовано обов'язок правонаступника продовжувати дотримуватися умов колективного договору у тому ж об'ємі, що існував стосовно правовласника до розірвання або закінчення строку його дії, або до набрання чинності чи застосування іншого колективного договору. Проте дозволяє державам-членам обмежувати період збереження попередніх умов на строк не менше як один рік. В Законі України «Про колективні угоди і договори» як в № 3356-XII від 01.07.1993 р., так і в № 2937-IX від 23.02.2023 р. зазначено про те, що «у разі зміни власника, реорганізації юридичної особи (відокремленого підрозділу юридичної особи) умови колективного договору діють протягом строку, на який його укладено, але не більше одного року, якщо сторони не домовилися про інше» [7; ст. 9].

Внаслідок не належного виконання зазначених обов'язків та не надання робочого місця на підприємстві-відчужувачі, працівники вправі звертатися до суду з вимогами про поновлення їх на роботі, про відновлення попередніх умов праці або про виплату їм грошової компенсації.

Так, в практиці Суду Європейського союзу активно застосовується Директива. Наприклад, у рішення по справі № C-242/09 Albron Catering BV v. FNV Bondgenoten and Roest від 21.10.2010 р. [8] суд розглядав скаргу працівника, який працював з 1985 до 2005 року в Heineken Nederlands Beheer у службі громадського харчування працівників. У ході реорганізації частину бізнесу із громадського харчування для працівників групи компаній Heineken була передана іншому підприємству, Albron Catering BV. Скаржник був працевлаштований в Albron Catering BV, проте його заробітна плата та інші умови праці відрізнялися від умов, на яких він працював раніше. Для захисту свого права на збереження умов трудового договору при передачі підприємства чи бізнесу або їх частини працівник звернувся до суду. Суд першої інстанції задовольнив вимоги працівника частково. Проте Albron Catering BV звернулася до суду апеляційної інстанції, який в свою чергу звернувся за роз'ясненнями щодо можливості застосування Директиви до цих правовідносин до Суду Європейського суду. За результатами розгляду Суд Європейського союзу зобов'язав локальні суди Нідерландів переглянути рішення з урахуванням положень Директиви.

Директивою також визначено, що у випадку припинення трудового договору або трудових відносин через те, що внаслідок передання відбулися значні зміни в умовах роботи не на користь працівника, вважається, що відповідальність за припинення трудового договору чи трудових відносин лежить на роботодавцеві.

Положення ст. 36-1 КЗпП, а саме «у разі звільнення працівника через зміну істотних умов трудового договору на шкоду працівникові, роботодавець вважається таким, що несе відповідальність за завершення трудового договору або трудових відносин» [9], є таким, що викликає низку запитань у правозастосовчій сфері.

Відсутність поняття «істотні умови трудового договору» у ст. 21 КЗпП, якою визначено поняття трудового договору ускладнюють можливість притягнення роботодавця до відповідальності. Натомість законодавцем визначені істотні умови трудового договору, який застосовується в умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Проте, вважаємо недоцільним звужувати можливість застосування ст. 36-1 КЗпП виключно до трудових відносин, до яких застосовано спрощений режим регулювання.

«Спрощений режим регулювання трудових відносин застосовується до трудових відносин, що виникають між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва відповідно до закону з середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб або між роботодавцем та працівником, розмір заробітної плати якого за місяць становить понад вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом» [9].

Однією з характерних рис застосування спрощеного режиму є те, що застосування його можливе на добровільних засадах між працівниками та роботодавцями, які мають право на його використання.

Ефективна реалізація положень ст. 36-1 КЗпП викликає певні сумніви, зокрема і з причин наявності оціночного поняття «значні зміни», «не на користь працівника», «на шкоду працівникові».

Не визначеним залишається і вид відповідальності роботодавця «за звільнення працівника через зміну істотних умов трудового договору на шкоду працівникові» [9].

Авторами проєкту Трудового кодексу України (реєстраційний номер 2410 від 08.11.2019 р.) запропоновано визначення поняття «правонаступництва у трудових відносинах». Так, «правонаступництвом у трудових відносинах вважається продовження трудових відносин з працівниками у разі зміни власника юридичної особи, передачі цілісних майнових комплексів юридичної особи, її структурних підрозділів в оренду, реорганізації юридичної особи роботодавця (злиття, приєднання, поділу, перетворення), а також у разі ліквідації юридичної особи і створення на базі її майна іншої юридичної особи, яка продовжує ту саму діяльність, що й ліквідована юридична особа. У разі правонаступництва трудові відносини з працівниками продовжуються» [10].

Проте, В. В. Жернаков негативно оцінює такі новації та відзначає про те, що «не складно помітити, що розробники проєкту припустилися елементарної логічної помилки, оскільки відносини із господарсько-правового правонаступництва чомусь перенесли на трудові відносини. Як відомо, правонаступництво – це перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого, що неможливе у трудових правовідносинах з їх особистісним характером. Працівник, який залишається працювати в умовах зміни організаційно-правової форми роботодавця, не може сам собі передавати права та обов'язки. Діяльність підприємства, установи, організації у будь-якій організаційно-правовій формі неможлива без трудової діяльності. Посадовцям, наділеним правом приймати рішення щодо реорганізації юридичної особи, треба зважувати на трудоправову складову цього процесу. Вона полягає у необхідності чіткого дотримання імперативних приписів законодавчих актів щодо забезпечення трудових прав працівників. У механізмі реорганізації підприємства, установи, організації немає функції «перезавантажити систему», активація якої автоматично призвела б до розв'язання усіх правових проблем. Соціально-трудові відносини – це не механічний процес, а складна система правових зв'язків із головною постаттю у центрі – людиною-працівником. Середовище соціально-трудових відносин найбільшою мірою підходить для реалізації конституційного припису щодо людини як найвищої соціальної цінності» [11].

Висновки. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС рішенням Європейської Ради від 23 червня 2022 року стало значним стимулом до активізації процесу реформування у країні. Соціально-економічна інтеграція України з європейським соціально-політичним простором та наближення законодавства України до європейських стандартів та норм є одним з пріоритетних завдань національної державної політики. Нагальним питанням залишається гармонізація національного законодавства у сфері праці та імплементованих положень міжнародних актів. Поняття та терміни, які застосовуються, повинні бути чіткими, зрозумілими, а їх використання – логічним. Отже, нормативне визначення механізму реалізації положень Директиви Ради № 2001/23/ЄС від 12.03.2001 в національному правовому просторі посилить правовий захист працівників у разі зміни власника підприємства або бізнесу та наблизить українське законодавство до європейських норм та стандартів.

Література:

1. Директива Ради 2001/23/ЄС від 12 березня 2001 року Про наближення законодавств держав-членів щодо захисту прав працівників у випадку передання підприємств або бізнесів чи частин підприємств або бізнесів: Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 984_014-01#Text (дата звернення 21.09.2024 р.).

2. Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо трудових відносин при передачі суб'єкта господарювання: Закон України № 3677-IX від 25.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-20#Text (дата звернення 21.09.2024 р.).

3. Парпан Т.В. Трудові відносини при зміні роботодавця через призму імплементації Директиви Ради № 2001/23/ЄС в трудове законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 8/2024. С. 170–173. URL: http://lsej.org.ua/8_2024/39.pdf

4. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 753/15681/22 від 16.01.2024 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116734573 (дата звернення 21.09.2024 р.).

5. Постанова Верховного суду у справі № 816/979/17 від 10.10.2018 р.URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77045303 (дата звернення 21.09.2024 р.).

6. Проєкт Трудового кодексу України № 4706-02/2838-03 від 12.01.2024 р. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/ 01/1 proekt _trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf

7. Про колективні договори і угоди: Закон України № 2937-IX від 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#n169 (дата звернення 21.09.2024 р.);

8. Judgment of the Court (Third Chamber) of 21 October 2010. Albron Catering BV v FNV Bondgenoten and John Roest. European Court Reports 2010 I-10309. ECLI identifier: ECLI:EU:C:2010:625. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62009CJ0242 (дата звернення 21.09.2024 р.);

9. Кодекс законів про працю України: затверджено Законом УРСР від 10.12.1971, No 322-VIII. *Відомості Верховної Ради* УРСР. 1971. No 50 (Додаток). С. 375

10. Трудовий кодекс України: законопроєкт реєст. номер 2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення 21.09.2024 р.);

11. Жернаков В. В. Кодифікація законодавства про працю: теоретичні засади і практика їх реалізації. *Право та інновації* № 1 (13) 2016. С. 11–16. URL: Zhernakov13.pdf (ndipzir.org.ua).

References:

1. Dyrektyva Rady 2001/23/YeS vid 12 bereznia 2001 Pro nablyzhennia zakonodavstv derzhav-chleniv shchodo zakhystu prav pratsivnykiv u vypadku peredannia pidpryiemstv abo biznesiv chy chastyn pidpryiemstv abo biznesiv [Council Directive 2001/23/EC of March 12, 2001 on the approximation of the laws of the Member States regarding the protection of the rights of employees in the event of the transfer of enterprises or businesses or parts of enterprises or businesses]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-01#Text [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zminy do Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy shchodo trudovykh vidnosyn pry peredachi subiekta hospodariuvannia» [Law of Ukraine on amending the code of labour laws of Ukraine regarding labour relations upon transfer of a business entity]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-20#Text [in Ukrainian].

3. Parpan, T.V. (2024). Trudovi vidnosyny pry zmini robotodavtsia cherez pryzmu implementatsii Dyrektyvy Rady № 2001/23/YeS v trudove zakonodavstvo Ukrainy [Labour relations in the event of a change of employer through the prism of the implementation of Council Directive No. 2001/23/EC in the labour legislation of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 8, 170–173. Retrieved from: http://lsej.org.ua/8_2024/39.pdf [in Ukrainian].

4. Postanova Kyivskoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 753/15681/22 vid 16.01.2024 [Decision of the Kyiv Court of Appeals in case No. 753/15681/22 of January 16, 2024]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua.* Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116734573 [in Ukrainian].

5. Postanova Verkhovnoho sudu u spravi № 816/979/17 vid 10.10.2018 [Resolution of the Supreme Court in case No. 816/979/17 dated 10.10.2018]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua.* Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77045303 [in Ukrainian].

6. Proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy № 4706-02/2838-03 [Draft Labour Code of Ukraine № 4706-02/2838-03] (n.d.). *spo.fpsu.org.ua.* Retrieved from: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy Pro kolektyvni dohovory i uhody: pryiniatyi 23 liut. 2023 roku № 2937-IX [Law of Ukraine on collective agreements from February 23 2023, № 2937-IX]: № 2937-IX vid 23.02.2023. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#n169 [in Ukrainian].

8. Judgment of the Court (Third Chamber) of 21 October 2010. Albron Catering BV v FNV Bondgenoten and John Roest. European Court Reports 2010 I-10309. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62009CJ0242 [in English].

9. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labour Laws]. (1971, December 10). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Bulletin of Verkhovna Rada of URSR*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

10. Proekt Trudovyi kodeks Ukrainy № 2410 [Draft Labour Code of Ukraine № 2410] (n.d.). *rada.gov.ua.* Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 [in Ukrainian].

11. Zhernakov, V.V. (2016). Kodyfikatsiia zakonodavstva pro pratsiu: teoretychni zasady i praktyka yikh realizatsii [Codification of legislation on law: theoretical ambushes and the practice of their implementation]. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation,* 1(13), 11–16 [in Ukrainian].

УДК 346.9
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-3

ЗМАГАЛЬНІСТЬ І ДИСКРЕЦІЙНІСТЬ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СТОРІН НА ПРИМИРЕННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Гут Сергій Федорович
аспірант кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8175-8870

У статті досліджуються різні види примирних процедур з точки зору впливу на їх реалізацію в судовому процесі змагальності і дискреційності.

При дослідженні примирних процедур можна виявити певні складові механізму, властиві будь-якому судовому процесу. На нашу думку, найбільш яскравими проявами в механізмі реалізації права сторін на примирення в судовому процесі є дискреційність та змагальність. Змагальність у ході реалізації примірювальних процедур – це завжди активна позиція сторін, яка має вираз і в формі переговорів між ними та в подальшому – письмового оформлення цих спільних позицій у проєкті мирової угоди, яка потім подається на затвердження господарського суду. Доводиться, що оскільки суддя в процесі займає центральну позицію, тому дискреційність – це обов'язкова складова в механізмі реалізації всіх примирних процедур в судовому процесі. Завдання суду – запобігти зловживанням у процесі укладення мирової угоди й ущемленню інтересів сторін та інших осіб. Таким чином, при реалізації змагальності сторонами і досягнення ними згоди щодо умов мирової угоди, тим не менш, суддя має використати дискреційність при прийнятті рішення по справі щодо питання, затверджувати умови такої мирової угоди або відмовити у затвердженні цієї мирової угоди. Вказане видається обґрунтованим, оскільки конструкція «змагальність-диспозитивність» дозволяє максимально реалізувати права учасників справи та одночасно максимально забезпечити встановлені процесуальним законом гарантії для захисту їх законних прав та інтересів. Тому судова дискреція є важливим елементом процедури реалізації права сторін на примирення в судовому процесі. Примирні процедури в судовому процесі, як і інші дії в ході розгляду справ, потребують дослідження і оцінки суддею та винесення ним рішення по справі, яке фактично підтверджує законність вимог учасників справи. З урахуванням вищевказаного підсумовано, що в механізмі реалізації права сторін на примирення значну та навіть вирішальну роль відіграють змагальність та дискреційність. За їх відсутності або відсутності хоча б одного з цих елементів неможливо реалізувати вказане право.

Ключові слова: *змагальність, дискреція, примирення, мирова угода, повноваження судді, судочинство, процес, захист прав, теорія процесуального права, судове рішення, судова оцінка.*

Gut Serhii. Competitiveness and discretion in the mechanism of implementation of the right of the parties to conciliation in the court proceedings

The article examines various types of conciliation procedures regarding the impact of competition and discretion on their implementation to the court proceedings.

The Study of conciliation procedures allows to identify certain components of the mechanism that are characteristic of any court proceedings. In our opinion, the most striking manifestations in the mechanism of realization of the parties' right to conciliation in the court proceedings are discretion and competition. Competition during the implementation of conciliation procedures means always an active position of the parties, which is expressed in the form of negotiations between them and later – in drafting of the agreed terms as a settlement agreement to be submitted for approval by the commercial court. It is proven that since the judge holds a central position in the process, discretion is a mandatory component in the mechanism of implementation of all conciliation procedures in the court proceedings. The court's main objective is to prevent abuses in the process of concluding a settlement agreement and the infringement of the interests of the parties as well as other persons. Thus, when competing parties have drafted the terms of a settlement agreement, the judge must, nevertheless, use discretion when making a decision on the issue to approve the terms of such a settlement agreement or refuse to approve it. The above appears to be justified, since the construction of "competition-dispositiveness" allows to maximally realize the rights of the participants in the case and at the same time maximally ensure the guarantees established by the procedural law for the protection of their legal rights and interests. Therefore, judicial discretion is an important element of the procedure for exercising the right of the parties to conciliation in the court proceedings. Conciliation procedures in court proceedings, like other actions in the course of proceedings, require research and evaluation by the judge as well as rendering of a decision on the case, which actually confirms the legality of the claims of the participants in the case. Taking into account the above, it was concluded that competition and discretion play a significant and even decisive role in the mechanism of realization of the parties' right to reconciliation. In their absence or in the absence of at least one of these elements, it is impossible to realize the specified right.

Key words: *competitiveness, discretion, reconciliation, a settlement agreement, judge's powers, judiciary, process, protection of rights, theory of procedural law, court decision, judicial assessment.*

© Гут С. Ф., 2024

Вступ. Останнім часом питання щодо застосування примирних процедур у різних формах судочинства стає все більш поширеним.

При цьому дослідження не окремих різновидів примирних процедур у судочинстві, а самого інституту примирних процедур, його поняття, ознак, властивостей, принципів функціонування фактично не здійснюється.

З огляду на вищезазначене, проблема є актуальною, а дослідження у цій галузі є своєчасними та важливими.

Матеріали та методи. Інститути змагальності, дискреції та окремі аспекти їх застосування досліджували такі вчені, як О.В. Анісімов, О. Білостоцький, Р. Дворкін, І.В. Завальнюк, Р.В. Міліціанов, Т.М. Мирошниченко, О.В. Стрілецька, С.О. Шатрава та деякі інші дослідники. Однак вказані вчені аналізували ці інститути відособлено. Крім того, раніше не досліджувалось питання місця та впливу змагальності і дискреційності в механізмі реалізації права сторін на примирення в судовому процесі. Дослідження змагальності та дискреційності в механізмі реалізації права сторін на примирення в судовому процесі проведено із використанням сукупності методів загальнонаукового та спеціального пізнання. Особливу роль відведено методам системного аналізу та синтезу, юридичного прогнозування та порівняльно-правового.

Результати. При дослідженні примирних процедур можна виявити певні складові механізму, властиві будь-якому судовому процесу. На нашу думку, найбільш яскравими проявами в механізмі реалізації права сторін на примирення в судовому процесі є дискреційність та змагальність.

Щодо змагальності, то це завжди активний прояв поведінки учасників справи. Оскільки у сторін справи протилежні інтереси, то вони мають проявляти себе активно задля того, щоб ці інтереси було висвітлено і вирішено в ході розгляду справи. Змагальність може мати вираз в усній формі або формі письмового діалогу і особи, які зацікавлені в результаті справи, мають право відстоювати свою правоту в спорі шляхом подачі доказів, участі в дослідженні доказів, поданих іншими особами, висловлювання власної думки по всіх питаннях, що підлягають розгляду в судовому засіданні.

Тобто якщо розглядати змагальність в ході реалізації примірювальних процедур – це завжди активна позиція сторін, яка має вираз і в формі переговорів між ними та в подальшому – письмового оформлення узгоджених позицій у проєкті мирової угоди, яка потім подається на затвердження господарського суду.

Р. Міліціанов слушно зазначає, що «з аналізу елементів змагальності виходить, що конституційна засада являє собою засновану на розмежуванні доказових повноважень сторін та суду форму побудови судового процесу, в якій за рахунок ініціативності, рівності та диспозитивності гарантується повна реалізація сторонами можливостей щодо збирання доказів та доведення суду їх переконливості, а процесуальна активність суду є обов'язковою та невід'ємною частиною процесу доказування, носить допоміжний характер, спрямована на врівноваження позицій сторін, встановлення первісних причин виникнення спору, досягнення істини та винесення справедливого правового рішення» [1].

Слід підтримати Г.П. Тимченко, що крім оцінки доказів, суд в умовах змагального процесу здійснює керівництво процесом, роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджає про правові наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій, сприяє в реалізації прав особами, що беруть участь у справі, створює умови для всебічного і повного дослідження доказів, встановлення фактичних обставин і правильного застосування законодавства при розгляді і вирішенні справи по суті. При цьому суд визначає обставини, які мають значення для справи, належну сторону доказування, виносить обставини на обговорення, навіть якщо сторони на них не посилалися. Суд має право запропонувати представити сторонам додаткові докази. При наявності труднощів у поданні необхідних доказів суд за клопотанням сторін сприяє в збиранні і витребуванні доказів [2].

І.В. Завальнюк слушно зауважує, що «суд, відіграючи важливу роль в змагальності сторін, гарантує дотримання даного принципу: керує рухом процесу, оцінює обставини справи, застосовує юридичні норми, надаючи сторонам можливість відстоювати свої позиції. Тому змагатися сторони без діяльності суду не можуть» [3, с. 180].

З одного боку, можна відстоювати позицію, що змагальність в примирних процедурах – це змагання двох сторін з протилежними позиціями. І тому коли ми кажемо про мирові угоди і будь-які інші види примирювальних процедур, їм не властива ознака змагальності, оскільки сторонам необхідно знайти «спільну мову», піти на поступки один одному, а це вже не ознаки, які властиві змагальності. Однак слід зазначити, що кожна сторона в процесі переговорів і приходження до спільної думки, яка може потім скласти зміст мирової угоди, безперечно, доводить обставини, на які вона посилається та на яких ґрунтуються їх вимоги і заперечення, необхідні докази, висловлює свої позиції, робить акцент на якісь інтереси, які найбільш важливі для даного учасника процесу.

Тому не можна сказати, що змагальність властива не всім примирювальним процедурам. Це відноситься і до мирової угоди (класичної форми завершення судового процесу), і до врегулювання спору за

участю судді, де сторони теж активно відстоюють свої позиції та інтереси, а суддя намагається на спільних та закритих нарадах допомогти їм знайти спільну думку, яку також оформити у вигляді мирової угоди. Це може бути медіація, в якій також кожна сторона висловлює свої інтереси та пріоритети вирішення справи, свої бажання щодо результатів медіації. Медіатор допомагає організувати цей процес перемовин і наприкінці дійти спільних думок щодо вирішення даного спору. Це стосується і досудового врегулювання спору, коли сторона пише листи або претензії іншій стороні, і в листуванні сторони також активно зазначають свою позицію, обґрунтовують її, заперечують або погоджуються з якимись позиціями, і вони знаходять «точки дотику» для того, щоб вирішити справу, не доводячи її до суду.

У зв'язку з цим вважаємо, що відсутній дисонанс між «м'яким» за змістом поняттям «примирювальних процедур в судочинстві» і змагальністю.

Як і будь-які намагання врегулювати спори, сторони мають бути активними і відстоювати свої позиції всебічно та ґрунтовно.

Іншою дуже важливою ознакою, яка характеризує будь-які примірювальні процедури в судовому процесі, на нашу думку, є ознака дискреційності. Це право (можливість) судді на власний розсуд прийняти певне рішення з урахуванням позицій сторін. Власний розсуд дозволяє судді сформувати його бачення справи, важливих аспектів, предмету спору, щодо якого сторони ініціювали це провадження.

Суддя в процесі займає центральну позицію, тому доведемо, що дискреційність – це обов'язкова складова в механізмі реалізації всіх примирних процедур в судовому процесі.

Наприклад, при врегулюванні спору за участю судді дискреційність має вираз у тому, що, по-перше, суддя визначається з тим, які форми використати для спілкування зі сторонами (спільні або закриті наради). Це можливості, які пропонує йому процесуальний кодекс, але в кожній конкретній ситуації суддя визначається, керуючись власним розсудом, ознакою дискреційності з питання, зокрема, чи це будуть спільні наради і скільки їх буде, чи це будуть закриті наради і скільки їх буде і як їх проводити, всі складові цих нарад. Доречно відзначити, що деталі проведення врегулювання спору за участю судді не закріплені процесуальним кодексом, тому вказане ще раз підтверджує, що вони належать до дискреційних повноважень судді.

Як мирова угода за підсумками врегулювання спору за участю судді, так і мирова угода, яку за результатами перемовин можуть запропонувати сторони у суді, зберігається дискреційність його повноважень щодо затвердження мирової угоди, оскільки процесуальним законом чітко встановлені можливості та підстави для судді щодо відмови в затвердженні мирової угоди.

Наприклад, ст. 191 ГПК України закріплює, що у разі, «якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє» [4]. А ст. 192 ГПК України вказує, що «суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо:

1) умови мирової угоди суперечать закону або порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або

2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє» [4].

Таким чином при реалізації змагальності сторонами і досягнення ними згоди щодо умов мирової угоди, тим не менш, суддя має використати дискреційність при прийнятті рішення по справі щодо питання, чи затверджувати умови такої мирової угоди, чи відмовити у затвердженні цієї мирової угоди.

Вказане видається обґрунтованим, оскільки конструкція «змагальність-диспозитивність» дозволяє максимально реалізувати права учасників справи та одночасно максимально забезпечити встановлені процесуальним законом гарантії для захисту їх законних прав та інтересів.

Щодо досудового (претензійного) порядку врегулювання спору, то за аналізом його законодавчого регулювання слід відзначити, що дискреція в даному випадку присутня, оскільки визнання претензії, яка була визнана іншою стороною судом, не є автоматичною дією суду. Якщо би це була автоматична дія, то можна було б йти з відповіддю на претензію до нотаріуса і робити на відповіді на претензію виконавчий напис і використовувати його як виконавчий документ. Але Закон України «Про виконавче провадження» та Інструкція з організації примусового виконання рішень серед документів, які визнаються виконавчими, не передбачають відповідь на претензію іншої сторони щодо невиконання або неналежного виконання умов договору. Таким чином, навіть при визнанні претензії необхідно звертатися до суду для отримання рішення суду про задоволення вимог позивача. Це підтверджує те, що дані дії є дискреційним повноваженням і ознайомившись з листуванням між контрагентами, претензією, відповіддю на неї та іншими документами, які надає позивач, суд вправі визнати або не визнати ці вимоги обґрунтованими і винести судове рішення щодо цього питання.

Таким чином, доречно відзначити, що судова дискреція є важливим елементом процедури реалізації права сторін на примирення в судовому процесі. Це підтверджує думки деяких дослідників, які вказували, що судова дискреція є «складовою частиною функціонального елементу самостійної судової влади» [5]; це «діяльність судді при вирішенні конкретної справи не на підставі певного стандарту (норми), а у випадку, коли саме ці стандарти надають йому свободу вибору» [6, с. 625]; «дискреційним правом або дискреційною владою є надана особі свобода діяти на свій розсуд, тобто, оцінюючи ситуацію, вибирати один із кількох варіантів дій (або утримуватися від дій) чи один із варіантів можливих рішень» [7, с. 276–277]; «у концепції «стримувань і противаг» суд без дискреції не є владою, оскільки його повноважень, абсолютно визначених законом, замало для впливу на суспільні відносини в Україні» [5]; «право, можливість діяти за власним розсудом», «стриманість», «власний розсуд» [8].

Примирні процедури в судовому процесі, як і інші дії в ході розгляду справ, потребують дослідження і оцінки суддею та винесення ним рішення по справі, яке фактично підтверджує законність вимог учасників справи.

Висновки. З урахуванням вищевказаного можна підсумувати, що в механізмі реалізації права сторін на примирення значну та навіть вирішальну роль відіграють змагальність та дискреційність. За їх відсутності або відсутності хоча б одного з цих елементів неможливо реалізувати вказане право.

Одночасно слід визнати, що дослідження примирних процедур на сьогоднішній день мають або вузький, або поверхневий характер. Тому проведення глибоких системних досліджень у цій сфері видається своєчасним та актуальним.

Література:

1. Міліціанов Р.В. Змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 1. С. 85–88.

2. Тимченко Г.П. Зміст змагальності у сучасному цивільному процесі. *Право України*. 2005. № 5. С. 111–114.

3. Завальнюк І.В. Незалежність суддів, змагальність і рівноправність сторін як складові частини справедливого судового розгляду. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 174–182.

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (в редакції від 03.10.2017, з наступними змінами та доповненнями). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

5. Анісімов О.В. Конституційні засади судової дискреції як гарантії самостійності та ефективності судової влади: дисертація … доктора філософії 081. Ужгород, 2021. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/35289.

6. Dworkin R. Judicial Discretion. The Journal of Philosophy. 1963. Vol. 60. № 21. 795 p.

7. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 276–277.

8. Електронний словник. URL: https://www.dict.com/англійсько-українськии/discretion.

References:

1. Militsianov, R.V. (2015). Zmahalnist storin yak osnovna konstytutsiina zasada sudochynstva [Competitiveness of the parties as the main constitutional basis of judicial proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 1, 85–88 [in Ukrainian].

2. Tymchenko, H.P. (2005). Zmist zmahalnosti u suchasnomu tsyvilnomu protsesi [Content of competitiveness in modern civil process]. *Pravo Ukrainy*, 5, 111–114 [in Ukrainian].

3. Завальнюк І.В. (2021). Nezalezhnist suddiv, zmahalnist i rivnopravnist storin yak skladovi chastyny spravedlyvoho sudovoho rozghliadu [Independence of judges, competition and equality of parties as components of a fair trial]. *Pravo i suspilstvo*, 5, 174–182 [in Ukrainian].

4. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Economic Procedural Code of Ukraine]: vid 06.11.1991 № 1798-XII (v redaktsii vid 03.10.2017). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12 [in Ukrainian].

5. Anisimov, O.V. (2021). Konstytutsiyni zasady sudovoї dyskretsiї yak harantiї samostiynosti ta efektyvnosti sudovoї vlady [Constitutional principles of judicial discretion as a guarantee of independence and effectiveness of judicial power]. *Doctor's thesis.* Uzhhorod. Retrieved from https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/35289 [in Ukrainian].

6. Dworkin, R. (1963). Judicial Discretion. *The Journal of Philosophy*, Vol. 60, № 21, 795 p. [in English].

7. Shatrava, S.O. (2013). Dyskretsiini povnovazhennia pratsivnykiv OVS, yak koruptsiinyi ryzyk v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav [Discretionary powers of employees of the Ministry of Internal Affairs as a corruption risk in the activities of internal affairs bodies]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 2, 276–277 [in Ukrainian].

8. Elektronnyi slovnyk [Electronic dictionary]. Retrieved from https://www.dict.com/англіисько-українськии/discretion [in Ukrainian].

UDC 341.018:061.1ООН
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-4

UN ECONOMIC SANCTIONS AS A MEANS OF ENSURING COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL LAW: PROBLEMS OF APPLICATION

Karliuha Yelyzaveta Kyrylivna
Postgraduate student,
Department of the Civil Law Disciplines,
Odesa I.I. Mechnikov National University
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-6149-4657

The enforcement of international legal obligations through coercive measures, particularly economic sanctions, has become increasingly central in contemporary international law due to widespread violations of these obligations. The United Nations Security Council (UNSC) has adopted economic sanctions as a key tool to compel States to comply with international legal norms, thereby maintaining international peace and security. Despite their significance, the use of economic sanctions by UNSC is fraught with significant complexities and challenges, including issues of legality and effectiveness. Existing research largely focuses on these issues but often overlooks critical questions related to the domestic implementation of economic sanctions.

This study examines the multifaceted problems associated with the application of UNSC economic sanctions from the perspective of both international and national law. It builds on existing literature and employs systematic, analytical, and documentary methods to investigate these issues. Key findings include such UNSC economic sanctions application challenges, which arise at the international level, as the blocking of UNSC resolutions through veto power; delays in its adoption; inconsistencies between UNSC resolutions and international law; vague language of these international legal acts. Other problems include those that arise at the national level, such as refusal to implement, improper or delayed implementation of UNSC resolutions within domestic legal orders due to the peculiarities of UN Member States' legislative processes, vague wording in UNSC resolutions, lack of a Member State's capacity, resources, or political will to effectively implement economic sanctions; absence of constant monitoring of economic sanctions application; ineffective enforcement of these coercive measures and the lack of coordinated efforts among UN Member States in these areas.

The research highlights the need for enhanced focus on national implementation of UNSC economic sanctions, stressing the importance of adopting enabling legislation, establishing a coherent system of national bodies, and improving coordination among UN Member States. Addressing these issues is crucial for ensuring the effective application of UNSC sanctions and fulfilling obligations under the UN Charter.

Key words: *coercive measures, economic sanctions, effectiveness of sanctions, enforcement, legitimacy, sanctions implementation, United Nations.*

Карлюга Єлизавета. Економічні санкції ООН як засіб забезпечення дотримання міжнародного права: проблеми застосування

Забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань за допомогою примусових заходів, зокрема економічних санкцій, стає дедалі важливішим у сучасному міжнародному праві через поширеність їхніх порушень. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН) застосовує економічні санкції як основний інструмент для примусу держав до дотримання норм міжнародного права, тим самим підтримуючи міжнародний мир і безпеку. Незважаючи на важливість цього механізму, застосування економічних санкцій РБ ООН супроводжується значними труднощами, що пов'язується з питаннями законності та ефективності цих примусових заходів. Існуючі дослідження переважно зосереджуються на зазначених проблемах, проте часто ігнорують критичні питання, пов'язані з імплементацією санкцій на національному рівні.

На відміну від них, це дослідження охоплює комплексні проблеми, пов'язані із застосуванням економічних санкцій РБ ООН, як з точки зору міжнародного, так і національного права. Воно спирається на існуючу літературу та застосовує системний підхід, методи аналізу та синтезу, а також метод документального аналізу для дослідження окреслених питань.

Основні висновки дослідження включають такі виявлені проблеми застосування економічних санкцій РБ ООН, що виникають на міжнародному рівні, як блокування резолюцій РБ ООН через право вето; затримки у їхньому прийнятті; невідповідність резолюцій РБ ООН нормам міжнародного права; а також нечіткість формулювань, що містяться у цих міжнародно-правових актах.

До інших проблем належать ті, що виникають на національному рівні, такі як відмова від імплементації, неналежна або несвоєчасна імплементація резолюцій РБ ООН у національних правопорядках через особливості законодавчих процесів держав-членів ООН, розпливчатість формулювань резолюцій РБ ООН, брак спроможності, ресурсів або політичної волі держав-членів ООН для ефективного впровадження економічних санкцій; відсутність постійного моніторингу виконання економічних санкцій; неефективне забезпечення дотримання цих примусових заходів та відсутність координації зусиль держав-членів ООН в цих сферах.

Дослідження підкреслює необхідність посилення уваги до імплементації економічних санкцій РБ ООН на національному рівні, наголошуючи на важливості ухвалення відповідного законодавства, створення злагодженої системи

© Karliuha Ye. K., 2024

національних органів та покращення координації між державами-членами ООН. Розв'язання цих питань має вирішальне значення для забезпечення ефективного застосування санкцій РБ ООН та виконання зобов'язань, передбачених Статутом ООН.

Ключові слова: *примусові заходи, економічні санкції, ефективність санкцій, забезпечення дотримання, законність, імплементація санкцій, Організація Об'єднаних Націй.*

Introduction. In recent years, international law has increasingly focused on the enforcement of international legal obligations through mechanisms of coercion, largely due to the widespread violation of these obligations [1, p. 320]. Sanctions, in particular, are one of the primary instruments of legitimate coercion that international law provides to its subjects for the enforcement of international norms. In this sense, the United Nations Security Council's (hereinafter UNSC) sanctions are understood to play a crucial role in maintaining the international legal order by exerting collective pressure on States violating international law, forcing them to stop their illegal activities and take responsibility for their actions.

The UNSC's practice of applying sanctions shows that economic sanctions are most often used [2, p. 5]. However, despite the importance of economic sanctions for maintenance of international peace and security, their application is one of the most complex and significant issues in modern international law [3, p. 377], and it has not attracted significant attention of scholars. Moreover, practice demonstrates that the adoption of UNSC sanctions raises various problems, including questions concerning their legality and effectiveness. As for the effectiveness, there is a noticeable tendency toward negative assessments: the effectiveness of the UNSC's economic sanctions is often assessed low and is increasingly questioned.

These circumstances, along with the primary responsibility of the UNSC for the maintenance of international peace and security, the growing complexity caused by an expanding range of sanctions targets, instruments, and mandates, which makes it difficult to effectively apply UNSC economic sanctions, emphasize the importance of studying this topic.

Materials and methods. Issues related to UNSC economic sanctions have garnered considerable attention in international law doctrine, especially since the resurgence of UNSC powers after the end of the Cold War. However, most of the existing research focuses mainly on the legality of UNSC economic sanctions under international law or the effectiveness of their impact on targeted actors. Other issues related to the application of UNSC economic sanctions, particularly those that may arise at the domestic level, are largely overlooked in the legal literature. Only a few studies have dedicated attention to this specific research topic, including those by Yu. V. Malysheva, S. E. Eckert, T. J. Biersteker, M. Tourinho, V. Gowlland-Debbas, M. Brzoska, J. Brewer, and R. Nephew. The current research builds on the conclusions of these authors and applies the following scientific methods: a systematic approach to identify problematic issues related to the UNSC's application of economic sanctions, synthesis and analysis methods to investigate the international legal regulation of the UNSC's sanctioning authority and its components, and method of documentary analysis to study and summarize the practice of applying economic sanctions at both the international and domestic levels.

Discussion. At the outset, it should be noted that the legal literature contains numerous definitions of the term «sanction», as well as its variant «economic sanction». These variations stem from different approaches used in international and national legal systems, as well as the evolution of relevant terminology in legal doctrine. The primary reason for this diversity seems to be the absence of a legally binding definition of the term «sanction» in any international legal instrument. Likewise, soft law instruments have failed to establish a definition of this concept that is both generally accepted and supported by State practice.

Nevertheless, some kind of consensus has been reached, at least regarding the fact that the term «sanction» is currently employed to indicate measures taken by the UNSC under Art. 41 of the United Nations Charter (hereinafter UN Charter) to remedy a situation falling under Art. 39 and implying «a threat to peace, a violation of peace, or an act of aggression» [4, p. 9]. Although the application of this term in the mentioned sense is sporadically contested. It is considered inaccurate and «not self-evident» because it does not appear in the UN Charter [5, p. 151], where Art. 39 refers to «measures…taken in accordance with Articles 41 and 42», Art. 41, in turn, refers only to «measures», while Art. 42 refers to «action» when it comes to measures involving the use of armed force [6]. These observations have not been entrenched in either legal literature or practice. In particular, UNSC resolutions themselves sometimes refer to the relevant measures as «sanctions» [7, p. 4].

Thus, within this paper, the term «sanction» will be used to define measures taken by the UNSC under Chapter VII of the UN Charter, while the term «economic sanction» will be used to denote its particular type, the application of which is anticipated by Art. 41 of the UN Charter, which reads as follows: «The Security Council may decide what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decisions, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations…» [6, art. 41]. According to K. V. Gromovenko, an analysis of the practice of imposing these measures by the UNSC allows to conclude that the application of the formula for «complete or partial interruption of

economic relations» involves a wide range of measures, including embargo, boycott, blockade, freezing of financial assets, prohibition of investment in the economy of a targeted State, as well as providing it with financial, material, technical, and other assistance [8, p. 72]. Moreover, as indicated by N. Ronzitti, the possible measures provided for in Art. 41 constitute a non-exhaustive list [4, p. 15].

Thus, apart from the issue of defining the notion of sanctions, particularly those of an economic character, it is important to attain a clear understanding of the existing types of economic sanctions, their nature, and specific characteristics, on which the effectiveness of their application directly depends. This understanding will help justify and define the criteria for applying specific types of economic sanctions, foresee possible outcomes of their application, and anticipate potential obstacles as outlined in international and domestic law.

In this context, it is necessary to consider the existing types of economic sanctions. The most common and significant classification of economic sanctions is based on the nature of restrictions. Within this classification, economic sanctions are divided into trade and financial sanctions. The first category includes restrictions on imports and exports of goods, services, and technologies, as well as blacklisting practices, which involve banning trade with entities on such lists. The second category encompasses measures that interrupt financial flows, such as asset freezes, prohibitions on financial transactions, and restrictions on the export of loans and investments [9, p. 44–45, 63].

Another important classification is based on the scope of economic sanctions: comprehensive and targeted sanctions. Comprehensive sanctions are imposed on an entire State and include a ban on a broad range of economic activities. Targeted sanctions, also known as «smart sanctions», are restrictions applied to «leaders, decision-makers, their principal supporters, or individual sectors of an economy or geographic regions, rather than indiscriminately at an entire population» [10, p. 2]. Individuals are often subjected to travel bans and asset freezes, while legal entities may face restrictions on their assets. Targeted sanctions can be applied to specific sectors of activity, such as aviation, or can restrict trade across entire economic sector of a State. These sectoral targeted sanctions often include arms embargoes, bans on commodity and transportation, as well as broader financial sector limitations. Finally, economic sanctions can focus on a particular regions within a State, such as provinces, sub-regional areas, or territories controled by proscribed rebel groups [11, p. 13].

Regardless of the type of economic sanctions implemented, their application remains crucial in any sanctions regime. Doctrinally, different terms are used to describe the process of implementing economic sanctions. This variation is particularly noticeable when working with English and Ukrainian sources. Therefore, it is also necessary to clarify the specific meanings of certain terms as they are used in this study. When discussing economic sanctions, the term «application» can be understood in two distinct ways. In the narrow sense, «application» refers to the process of adopting a legal act that imposes economic sanctions on a target. In a broader sense, «application» encompasses additional procedural actions, depending on the level at which the legal act is adopted [12, p. 177–179]. These may include transposing international legal acts into domestic legal orders, applying them through relevant policy provisions in domestic processes and procedures, and enforcing policies undertaken by national authorities to ensure compliance and impose penalties in case of violations [13, p. 37–39].

The peculiarity of the UN's application of economic sanctions lies in the integration of two key stages: the adoption of a sanctions resolution by the international organization within the international legal order, and its subsequent adoption by States, which is regarded as translating the resolution into the domestic legal order.

Thus, the application of UNSC economic sanctions requires certain measures at both international and national legal levels. On this basis, it is possible to distinguish two levels of the imposition of UNSC economic sanctions—international and domestic.

It is noteworthy that problems with the application of UNSC economic sanctions can arise at both of these stages. As logically follows, the adoption of UNSC sanctions resolutions marks the initial step in the UN sanctions mechanism. Thus, the effectiveness and alignment of these resolutions with international law, as well as their practical impact on the behavior of targeted entities, largely depend on the thoroughness and precision of the work performed by Member States representatives and UNSC services at this stage. This is particularly crucial in assessing the necessity of sanctions and in defining their scope and nature [12, p. 179].

Nevertheless, several significant problems arise at this stage that require attention. The most pressing among them are as follows. First, there is the issue of the veto power held by one of the five permanent members of the UNSC [6, art. 27(3)], which often renders the UNSC incapable of adopting a relevant resolution. This has been a frequent point of criticism against the UN. As P. Achilleas notes, the «hyper-centralized model of the sanctions system poses a problem for the work of the UN. Due to the way Security Council resolutions are adopted, any veto raised by one of the five permanent Member States blocks the sanctions system. Consequently, the Security Council can never act against the interests of one of the five permanent members or their allies. This explains the weak nature of the sanctions mechanism, especially during the Cold War. This observation remains valid even today» [14, p. 32]. This perspective is difficult to dispute, particularly in light of the ongoing aggression by the Russian Federation against Ukraine. While this aggression constitutes a clear violation of Article 2(4) of the UN Charter [6], the

UNSC remains paralyzed by Russia's veto, unable to enforce the obligations under the UN Charter [15, p. 32], and, obviously, maintain and restore international peace and security [6, art. 39].

Other problems associated with the veto power, as enshrined in the UN Charter, also emerge. One frequently cited issue is the UNSC's sluggish response to international crises, making it «not necessarily effective in addressing the problems of rapidly evolving international relations» [7, p. 10]. Additionally, the lack of transparency and rationalization in sanction measures is criticized, particularly since nothing «can be expected from the permanent Member States» [14, p. 33], apart from the well-known practice where «the superpowers and other permanent members of the Security Council, as well as their allies, are protected from mandatory sanctions» [16, p. 276].

Moreover, beyond the UNSC itself, numerous UN-related actors are involved in sanctions implementation at this level. The key institutional actors among them are the UN sanctions committees, their Panels of Experts, and the UN Secretariat [17, p. 157]. The effectiveness of sanctions implementation is also greatly impacted by the performance of these bodies. However, it has been observed that the UN Secretariat often falls short in fully executing its responsibilities: «The willingness of officials to integrate sanctions with other UN operations is often impeded by erroneous and outdated misperceptions about sanctions...High-ranking officials at the UN and in prominent member states may not be aware of their obligations to implement sanctions or of the security benefits that accrue from compliance with Security Council measures» [18, p. 2]. In this context, some scholars have accused the UN Secretariat of self-limiting its role by failing to raise awareness and assist in sanctions implementation, thereby reducing the effectiveness of sanctions [17, p. 159].

The performance of Panels of Experts, which are independent investigative teams authorized by UNSC resolutions and appointed by the UN Secretary-General to monitor sanctions implementation [17, p. 154], has also faced criticism. These panels are primarily responsible for preparing reports that provide recommendations on the designation of sanctions targets or their subsequent modifications. These reports serve as the basis for action by the UN sanctions committees. However, it has been observed that the experts' reports are often carefully filtered to conform to the political leanings of the permanent members of the UNSC. Such a filtering process leads to the «lowest common denominator» of information, thus reducing the effectiveness of monitoring sanctions implementation [17, p. 160].

Secondly, another important issue concerns the legality of UNSC resolutions. The adoption of the UN Charter in 1945 established the foundation for a new international legal order, fundamentally altering the view of coercion as an institution of international law. Since then, it has been generally recognized that any form of coercion, including economic sanctions, must be applied only on the grounds and in the manner prescribed by the principles and norms of international law [19, p. 77]. This principle is fully applicable to UN economic sanctions, which must be legitimate under the provisions of the UN Charter and other norms of international law to effectively maintain and restore international peace and security.

One of the primary concerns related to the legitimacy of UN economic sanctions is the UNSC's competence in imposing these measures. Decision-makers who decide to impose sanctions must act strictly in accordance with, and within the scope of, the coercive powers granted to them under international law, particularly under the UN Charter. This is especially crucial for the UNSC, given its central role in the collective security system. It is therefore imperative that UNSC decisions, which are of great importance and far-reaching implications for international security, be carefully considered, well reasoned, based on solid evidence, and consistent with sound assumptions.

In this context, an analysis of Chapter VII of the UN Charter reveals that economic sanctions can be imposed only in situations that the UNSC defines as «a threat to peace, breach of peace, or act of aggression» [6, art. 39]. As V. Gowlland-Debbas observes, although there is «no legal definition of these terms, at least concerning a threat to or breach of the peace» and that «such determinations are discretionary», these determinations should be made within the limits imposed by the UN Charter, particularly Article 24(2), which refers back to the purposes and principles of the UN, as well as general international law [20, p. 4]. M. Rowhani holds similar views, arguing that the UNSC's sanctioning power should be constrained by the «UN Charter's bounds», which include the UN's primary purposes as specified in its Preamble, as well as the other purposes and principles outlined in Articles 1–2 of the UN Charter [21, p. 133]. Particularly relevant to UNSC sanctions is the principle of respect for human rights and fundamental freedoms [6, art. 1(3)], which must be considered when drafting and adopting sanctioning resolutions.

However, this is not always the case, as evidenced by the fourteen ongoing UN sanctions regimes, most of which are embargoes [21, p. 133]. These comprehensive economic sanctions have sometimes posed risks to the UN's overarching goal of promoting a higher standard of living, fostering economic and social progress, and upholding the universal observance of human rights and fundamental freedoms [6, art. 55].

A notable example frequently cited in legal literature is the UNSC sanctions imposed on Iraq in 1990. The practical implementation of this comprehensive economic sanction had far-reaching and irreversible effects on the Iraqi economy and population, without achieving the intended behavioral change from the targeted government [22, p. 3]. These circumstances have led some international law scholars to characterize the measure not only as a

«blunt instrument, which hurt large numbers of people who are not their primary targets», but also as a tool of «mass destruction» [23, p. 108].

Moreover, the case of Iraq, along with the sanctions imposed on Yugoslavia, and Haiti [24, p. 27], sparked discussions about the applicability of core humanitarian law principles – such as necessity, proportionality, and discrimination – in assessing the «acceptable» collateral damage of UNSC sanctions regimes [25, p. 94]. M. O'Connell has argued that while international humanitarian law traditionally applies to State conduct during wartime, these humanitarian principles could provide a relevant framework for considering the design and implementation of economic sanctions outside of armed conflict [26, p. 74–75].

This approach finds justification in the similarity of collateral damage that both economic sanctions and military interventions can cause. Consequently, as some scholars have observed, it is widely accepted that the principles of necessity, proportionality, and discrimination should apply to any entity imposing sanctions [27, p. 7]. Therefore, the conformity of UNSC sanctions resolutions with these principles is crucial in determining the legality of such measures.

An additional consequence of the humanitarian impact of comprehensive sanctions was the introduction of UNSC sanctions reforms in the 1990s and 2000s. The primary goals of these reforms were to reduce the devastating humanitarian effects of comprehensive sanctions, improve the implementation of agreed measures, and ultimately develop measures that could focus on those responsible for threats to international peace and security without subjecting civilian populations to undue stress and suffering [23, p. 108]. These efforts led to a shift away from comprehensive sanctions toward more targeted ones. However, those involved in the reforms recognized that it would be nearly impossible to eliminate all negative side effects of sanctions [28, p. 15].

Practice has shown that these concerns were well-founded, as issues related to the application of targeted sanctions—particularly in the area of human rights, such as due process rights—soon entered public debate. This raised questions about judicial review and other remedies for individuals affected by economic sanctions. As M. Honda points out, the «measures implemented through targeted sanctions are under significant and growing challenge. National and regional courts have increasingly found fault with the procedures used for listing designations of sanctions on individuals and entities, as well as with the adequacy of procedures for challenging designations. This is an unintended consequence of UN targeted sanctions. Human rights advocates have criticized the UN, contending that the prevailing UN procedures for making designations violate the fundamental norms of due process» [24, p. 31].

It is important to note that procedural process rights are not the only rights that can be affected by UNSC economic sanctions. Other vulnerable human rights include the right to property, privacy, and reputation, as well as the right to freedom of movement [21, p. 142].

To address these unintended consequences, the UNSC introduced the Office of the Ombudsperson. However, this development has not fully resolved the human rights issues associated with economic sanctions. As T. Ruys notes, «these efforts continue to fall short of providing adequate guarantees, for example with respect to the right to property and the right to be heard, particularly because the competence of the Ombudsperson is limited to the ISIL and Al Qaeda sanctions regime» [29, p. 39].

Thirdly, the subsequent problem that may arise during the adoption of UNSC sanctions resolutions is connected to the language used in these documents. The importance of this aspect lies in the link between the clarity and precision of the resolution's text and the effectiveness of UNSC sanctions. After all, an analysis of the content of resolutions imposing economic sanctions allows to determine the range of tasks assigned to Member States for ensuring the implementation of the adopted economic sanctions. Therefore, the extent to which the goals set by the resolutions are achieved largely depends on the quality of the legal drafting of the key wording in the resolutions [12, p. 181].

In this regard, UNSC resolutions must first specify the article of Chapter VII of the UN Charter on which the sanctions are based. This should be done to eliminate ambiguity in the interpretation of sanctions resolutions, given that Chapter VII of the UN Charter, in addition to non-armed measures defined in Art. 41, provides for the adoption of temporary measures (Art. 40) and armed measures (Art. 42) [6].

Furthermore, given the wording of Art. 41 of the UN Charter, which grants the UNSC the power to freely decide on «what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decision» [6], and moreover, leaves the list of possible measures open, States might consider their obligations under the adopted resolutions to be unclear or technically challenging to comply with. The situation is further complicated by the absence of agreed legal definitions of terms used in UNSC resolutions. For this reason, a number of scholars have argued that standard language should be used to ensure a unified interpretation of Member States' obligations and their subsequent fulfillment [28, p. 17].

In addition to clear wording, UNSC sanctions resolutions should specify the exact behavior expected from the target, so that it is clear what changes will lead to the lifting of economic sanctions. This is essential from the point of view of the effectiveness of sanctions, which, in turn, affects their legality. According to M. Bossuyt, UNSC

sanctions that are legitimate at the outset may cease to be so, «…if after a reasonable period of time, they do not lead to the desired result. The lack of efficacy impairs their legitimacy» [30, p. 2]. In this case, concerns about the negative impact of economic sanctions on human rights emerge, as the point of maintaining sanctions is diminished if they continue to have a detrimental impact on human rights without achieving their intended outcomes.

Having outlined some of the main issues that arise at the international level of UNSC sanctions application, let us now turn to the domestic level. This level also has specific features that reflect the peculiarities of UNSC sanctions as coercive measures adopted by an international organization. This particularly concerns the fact that UNSC resolutions are acts of international law addressed to States and serve as a source of subjective rights and obligations for them. Moreover, the direct executors of sanctions are subjects of domestic legal orders, which include public authorities, natural and legal persons, whose behavior is regulated by domestic law. These factors highlight that UNSC resolutions cannot be applied in the abstract. Quite the contrary, for their validation and effective execution, resolutions must be incorporated into national legislation and work through domestic legal instruments [31, p. 257].

This raises the problem of timely and effective incorporation of UNSC resolutions into municipal legal systems. In this regard, it has been observed that despite their importance on the international stage, UNSC decisions on economic sanctions are generally treated as non-self-executing and therefore require the enactment of implementing legislation to be enforceable within the domestic legal order [32, p. 40]. This has led to a lack of automatic and prompt application of UNSC sanctions by the executive branch, which in turn affects their effectiveness. It has been suggested that there may be a notable delay in the implementation of decisions in domestic law, and, while Member States have become more responsive to UNSC actions, there is still potential for further improvement [28, p. 19].

For instance, on average, it takes the European Union (hereinafter - EU) 42 days to enforce a UNSC decision within its legal order. While this can be considered a relatively quick reaction, it still creates a significant time gap. Moreover, given that the EU's bureaucracy is well-organized, one might assume that many States experience even longer delays [28, p. 19]. This is particularly relevant for States that rely on the parliamentary process to adopt specific sanctions laws on a case-by-case basis, as passing new legislation is a time-consuming process [32, p. 41].

Additionally, the challenge of national *ad hoc* sanctions legislation is tied to the issue of sanctions termination, since domestic measures are only justified while UNSC sanctions remain in effect. To avoid legal issues with domestic measures related to previously lifted UNSC sanctions, States must align the termination of domestic sanctions with the UNSC's decisions, which can be problematic if a State needs to navigate the entire legislative process. For some States, however, this is less of an issue as they rely on pre-existing legislation not specifically related to UNSC sanctions, such as trade and emergency laws, or laws regulating the export of war materials. Nonetheless, such legislation may also be problematic as it can lead to fragmented legal frameworks for economic sanctions implementation, potentially resulting in gaps, particularly regarding financial and currency transactions [32, p. 45].

Related to this is the problem associated with the full and accurate transfer of the meaning of UNSC decisions [33, p. 90]. This issue partly pertains to the problem of undefined terms, such as «goods», «food in humanitarian circumstances», «essential humanitarian need», and «military equipment», which are often left open-ended in UNSC resolutions [32, p. 51]. This drafting approach leaves a significant margin of discretion to implementing authorities and detracts from uniform implementation. Unfortunately, this practice continues, and UN Members States continue to express concerns about unclear obligations [28, p. 18], even though recent sanctions resolutions have increasingly employed standard language. However, ambiguous language is not the only factor contributing to uneven UNSC sanctions implementation. Another factor is States deliberately exceeding or falling short of what is required of them while implementing sanctions in domestic law [32, p. 47]. Together, these factors can hinder the impact and effectiveness of UNSC sanctions due to their inconsistent application [34, p. 8]. Gaps in legal regulation can be exploited by «sanctions busters», undermining the effectiveness of UNSC regimes in achieving their objectives.

It is also important to note that uneven implementation is not the sole factor affecting the effectiveness of UNSC sanctions. Other contributing factors include the lack of capacity, resources, or political will to effectively implement sanctions [34, p. 8].

Furthermore, there is the issue related to monitoring the implementation of sanctions. Monitoring and the adoption of economic sanctions by the UNSC are inextricably linked. Therefore, the design and implementation of sanctions cannot be evaluated separately. For instance, if a particular measure does not lead to the desired outcomes, this may prompt certain adjustments, which must then be adopted by the UNSC. In turn, to determine this, Member States must implement the UNSC resolution that was passed and report their implementation efforts back to the UN system [35, p. 6].

Interestingly, the first instance of UNSC sanctions, imposed on Southern Rhodesia in 1966, did not include any provisions for reporting. In contrast, today Member States are generally requested or obligated to provide periodic reports on their legal and regulatory measures for implementing UNSC sanctions. However, sanctions committees receive substantive responses in fewer than 50 percent of cases [17, p. 155]. Moreover, when information is provided, it is often minimal [17, p. 163]. Furthermore, there is no mechanism in place for maintaining institutional

memory on previous UNSC sanctions regimes or for formulating lessons learned from the sanctions machinery. Similarly, no agreed evaluative framework exists to assess the progress of sanctions implementation. For example, while the EU is responsible for implementing UNSC sanctions regimes, its institutional contact with UNSC sanctions policies is limited only to organizing a biannual EU-UN sanctions seminar in New York [36, p. 89].

Finally, the issue of sanctions enforcement arises. An important aspect of sanctions implementation that is often overlooked is the role of the private sector. Most measures would be ineffective and «unimplementable» if they relied solely on government actions [17, p. 163]. Moreover, it should not be forgotten that economic sanctions create strong incentives for evasion: evasion is reported to occur in more than 90 per cent of cases involving targeted UNSC sanctions. Targets of sanctions commonly devise methods to circumvent these measures and are likely to explore various strategies to mitigate their impact [37, p. 18]. To address this issue, the UNSC has, in several instances, explicitly called on States to adopt domestic enforcement measures, including appropriate penalties for violations of sanctions [38, p. 4].

However, States' legislation has not been uniform in this regard. Since general sanctions legislation does not always include penalties, a legal basis for imposing such penalties has been sought in general penal codes, specifically tailored penal measures for violations of arms embargoes, and customs codes. This has led to varying degrees of severity, with penalties ranging from criminal to administrative punishments [38, p. 22].

Nevertheless, in practice, very few individuals or entities responsible for sanctions violations are effectively held accountable [38, p. 4]. This issue is partially connected to the lack of harmonization in judicial sanctions enforcement and the unequal penalization of sanctions violations across UN Member States. This results in pervasive incentive structures for malign economic operators to engage in «shopping» [36, p. 2] – a term that refers to the practice of individuals and entities seeking to carry out prohibited or restricted activities in UN Member States with the least stringent implementation and enforcement standards [36, p. 41].

Conclusions. The above suggests that the challenges associated with the application of UNSC economic sanctions should be analyzed at both the international and national levels, from the development and adoption of an economic sanctions resolution by the UNSC to its full implementation within the domestic legal order. Within this study, the following problems have been identified: blocking of the UNSC through the use of the veto power; untimely adoption of economic sanctions resolutions by the UNSC; improper performance of duties by UN officials; inconsistency of the content of UNSC economic sanctions resolutions with international law; ambiguity in the text of UNSC economic sanctions resolutions; refusal to implement, improper or delayed implementation of UNSC economic sanctions resolutions within domestic legal orders due to the peculiarities of Member States' legislative processes, inaccuracy of UNSC economic sanctions resolutions, the lack of a Member State's capacity, resources, or political will to effectively implement economic sanctions; the absence of constant monitoring and analysis of the results of economic sanctions application as well as their effective enforcement at the national level; and the lack of coordination in the aforementioned activities among the UN Member States. While some of these problems have already been addressed by scholars, policy-makers, and the UN itself (through the Interlaken Process (1998–1999), the Bonn/Berlin Process (1999–2000), and the Stockholm Process (2001–2003)), leading to proposals for certain reforms of the UN system, in our opinion, the main focus should currently be directed toward the national implementation of UNSC economic sanctions, particularly in terms of monitoring and enforcement. In this regard, the domestic efforts of UN Member States are crucial to ensure their capacity to carry out UNSC sanctions resolutions in a swift and thorough manner and in conformity with their obligations under the UN Charter. This primarily implies the adoption of proper enabling laws, the establishment of a coherent system of national bodies responsible for the application, monitoring, and enforcement of UNSC economic sanctions, and fostering closer coordination between UN Member State authorities in the area of sanctions enforcement.

Bibliography:

1. Малишева Ю. В. Відмежування поняття «санкції» від суміжних понять «примусові заходи» та «контрзаходи» в міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 320–324.

2. Thematic study of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Impact of Unilateral Coercive Measures on the Enjoyment of Human Rights, including Recommendations on Actions Aimed at Ending such Measures*: Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/19/33, 2012. 19 p. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g12/100/67/pdf/g1210067.pdf (дата звернення: 08.08.2024).

3. Chen Q. State Responsibility: Statements by Xue Hankin. *Chinese Journal of International Law*. 2002. Vol. 2. P. 377–391.

4. Ronzitti N. Sanctions as Instruments of Coercive Diplomacy: an International Law Perspective. Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law / N. Ronzitti ed. Leiden : Brill | Nijhoff, 2021. P. 1–33.

5. Thouvenin J.-M. Articulating UN Sanctions with Unilateral Restrictive Measures. Re- search Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions / C. Beaucillon ed. Cheltenham : Edward Elgar Publishing Limited, 2021. P. 149–164.

6. United Nations Charter from 26.06.1945. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter (дата звернення: 08.08.2024).

7. Asada M. Definition and Legal Justification of Sanctions. Economic Sanctions in International Law and Practice / M. Asada ed. Abingdon : Routledge, 2020. P. 3–23.

8. Громовенко К. В. Економічні санкції: міжнародно-правові аспкти ефективності. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 4. С. 70–77.

9. Economic Sanction Reconsidered / G. C. Hufbauer et al. 3rd edition. Washington : Peterson Institute for International Economics, 2007. 233 p.

10. Eckert S. E., Biersteker T. J., Tourinho M. Introduction. Targeted Sanctions: The Impacts and Effectiveness of United Nations Action / T. J. Biersteker, S. E. Eckert, M. Tourinho eds. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. P. 1–10.

11. Biersteker T. J., Tourinho M., Eckert S. E. Thinking about United Nations Targeted Sanctions. Targeted Sanctions: The Impacts and Effectiveness of United Nations Action / T. J. Biersteker, S. E. Eckert, M. Tourinho eds. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. P. 1–10.

12. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : дис. … канд. юр. наук: 12.00.11. Київ, 2016. 253 с.

13. Giumelli F., Geelhoed W., de Vries M., Molesini A. United in Diversity? A Study on the Implementation of Sanctions in the European Union. *Politics and Governance*. 2022. Volume 10(1). P. 36–46.

14. Achilleas P. United Nations and Sanctions. Economic Sanctions in International Law and Practice / M. Asada ed. Abingdon : Routledge, 2020. P. 24–38.

15. Nihreieva O. O. Sanctions as a Tool to Achieve Compliance with International Law: Some Issues of National Implementation and Enforcement. *Odesa National University Herald*. *Jurisprudence.* 2023. Volume 25. Issue 1 (36). P. 32–38.

16. Doxey M. International Sanctions in Theory and Practice. *Case Western Reserve Journal of International Law*. 1983. Volume 15(2). P. 273–288.

17. Rickard-Martin C., Rickard-Martin L. Implementation of United Nations Targeted Sanctions. Targeted Sanctions: The Impacts and Effectiveness of United Nations Action / T. J. Biersteker, S. E. Eckert, M. Tourinho eds. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. P. 150–171.

18. Cortright D., Lopez G. A., Gerberr-Stellingwerf L., Fackler E., Weaver J. Integrating UN Sanctions for Peace and Security. Notre Dame: The University of Notre Dame. 2010. 32 p.

19. Tomuschat C. Are Counter-measures Subject to Prior Recourse to Dispute Settlement Procedures? European Journal of International Law. 1994. Volume 5. Number 1. P. 77–88.

20. Gowlland-Debbas V. Sanctions Regimes under Article 41 of the UN Charter. National Implementation of United Nations Sanctions / V. Gowlland-Debbas ed. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004. P. 3–31.

21. Rowhani M. Rights-Based Boundaries of The United Nations' Sanctions. *University of Bologna Law Review*. 2023. Volume 8. Issue 1. P. 129–148.

22. Keatinge T., Dall E., Tabrizi A. B., Lain S. Transatlantic (Mis)alignment Challenges to US-EU Sanctions Design and Implementation: RUSI Occasional Paper. London: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. 2017. 50 p.

23. Biersteker T. J., Hudáková Z. UN Targeted Sanctions: Historical Development and Current Challenges. Research Handbook on Economic Sanctions / P. A.G. van Bergeijk ed. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2021. P. 107–124.

24. Honda M. UN Targeted Sanctions and Human Rights – Emerging legal challenges and political concerns. *Waseda Studies in Social Science*. 2017. Volume 17, Number 2. P. 25–41.

25. Reisman M., Stevick D. The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes. *European Journal of International Law*. 1998. Volume 9(1). P. 86–141.

26. O'Connell, M. Debating the Law of Sanctions. *European Journal of International Law*. 2002. Volume 13(1). P. 63–79

27. Gutmann J., Neumeier M., Neumeier F., Steinbach A. Economic Sanctions and Human Rights: Quantifying the Legal Proportionality Principle. *ILE Working Paper Series*. 2018. No. 12. P. 1–23.

28. Brzoska M. Reviewing the UN sanctions decade: Reforms' Effect on Interfaces and Remaining Challenges. International Sanctions: Improving Implementation through Better Interface Management / S. Lohmann, J. Vorrath eds. Berlin : German Institute for International and Security Affairs, 2021. P. 14–23.

29. Ruys T. Sanctions, Retortions and Countermeasures: Concepts and International Legal Framework. Research Handbook on UN Sanctions and International Law / L. van den Herik ed. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2017. P. 19–51.

30. United Nations Digital Library : The Adverse Consequences of Economic Sanctions on the Enjoyment of Human Rights: Working Paper Prepared by Marc Bossuyt. 2002. URL: https://digitallibrary.un.org/record/419880/usage?ln=en&v=pdf> (дата звернення: 08.08.2024).

 © Байло О. В., 2024

31. Шпакович О. М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів: теорія і практика : монографія. Київ: КНУ, 2011. 416 с.

32. Gowlland-Debbas V. Implementing Sanctions Resolutions in Domestic Law. National Implementation of United Nations Sanctions / V. Gowlland-Debbas ed. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2004. P. 33–78.

33. Малишева Ю. В. Проблеми імплементації резолюцій Ради Безпеки ООН до національного законодавства України. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні* : V Всеукр. наук.-практн конф., м. Рівне, 24 квітня 2014 р. Київ, 2014. С. 88–91.

34. Brewer J., Nephew R. Improving Implementation of UN Security Council Sanctions Resolutions. New York : Columbia | SIPA, 2017. 17 p.

35. Lohmann S., Vorrath J. Introduction: Interface challenges – Identifying and Addressing. International Sanctions: Improving Implementation through Better Interface Management / S. Lohmann, J. Vorrath eds. Berlin : German Institute for International and Security Affairs, 2021. P. 3–12.

36. Portela C., Olsen K. B. Implementation and Monitoring of the EU Sanctions' Regimes, including Recommendations to Reinforce the EU's Capacities to Implement and Monitor Sanctions: Study Requested by AFET Committee. Brussels: European Union, 2023. 88 p.

37. Biersteker T. J., Eckert S. E., Tourinho M., Hudáková Z. The Effectiveness of United Nations Targeted Sanctions: Findings from the Targeted Sanctions Consortium. Geneva : Geneva Graduate Institute, 2013. 51 p.

38. Secretariat of the Genocide Network. Expert Report – Prosecution of Sanctions (Restrictive Measures) Violations in National Jurisdictions: a Comparative Analysis. The Hague : European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, 2021. 74 p.

References:

1. Malysheva, Yu.V. (2014). Vidmezhuvannia poniattia «sanktsii» vid sumizhnykh poniat «prymusovi zakhody» ta «kontrzakhody» v mizhnarodnomu pravi [Distinguishing the concept of «sanctions» from the related concepts of «coercive measures» and «countermeasures» in international law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, *1*, 320–324 [in Ukrainian].

2. Thematic study on the impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, including recommendations on actions aimed at ending such measures*. (n.d.). *documents.un.org*. Retrieved from https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g12/100/67/pdf/g1210067.pdf [in English].

3. Chen, Q. (2002). State responsibility: statements by Xue Hankin. *Chinese Journal of International Law*, *2*, 377–391 [in English].

4. Ronzitti, N. (2021). Sanctions as instruments of coercive diplomacy: An international law perspective. *Coercive diplomacy, sanctions and international law*. N. Ronzitti (Ed.). Leiden: Brill | Nijhoff [in English].

5. Thouvenin, J.-M. (2021). Articulating UN sanctions with unilateral restrictive measures. *Research handbook on unilateral and extraterritorial sanctions*. C. Beaucillon (Ed.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited [in English].

6. Charter of the United Nations. (n.d.). *un.org.* Retrieved from https://www.un.org/en/about-us/un-charter [in English].

7. Asada, M. (2020). Definition and legal justification of sanctions. *Economic sanctions in international law and practice*. M. Asada (Ed.). Abingdon: Routledge [in English].

8. Gromovenko, K. V. (2021). Ekonomichni sanktsii: mizhnarodno-pravovi aspkty efektyvnosti [Economic sanctions: international legal aspects of effectiveness]. *Juris Europensis Scientia*, *4*, 70–77 [in Ukrainian].

9. Hufbauer, G. C., Schott, J. J., & Elliott, K. A. (2007). *Economic sanctions reconsidered*: *3rd ed*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics [in English].

10. Eckert, S. E., Biersteker, T. J., & Tourinho, M. (2016). Introduction. *Targeted sanctions: The impacts and effectiveness of United Nations action*. T. J. Biersteker, S. E. Eckert, & M. Tourinho (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

11. Biersteker, T. J., Tourinho, M., & Eckert, S. E. (2016). Thinking about United Nations targeted sanctions. *Targeted sanctions: The impacts and effectiveness of United Nations action*. T. J. Biersteker, S. E. Eckert, & M. Tourinho (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

12. Malysheva, Yu.V. (2016). Tsilespriamovani sanktsii ta yikh zastosuvannia Radoiu bezpeky OON [Targeted sanctions and their application by the UN Security Council], *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Giumelli, F., Geelhoed, W., de Vries, M., & Molesini, A. (2022). United in diversity? A study on the implementation of sanctions in the European Union. *Politics and Governance, 10(1)*, 36–46 [in English].

14. Achilleas, P. (2020). United Nations and sanctions. *Economic sanctions in international law and practice*. M. Asada (Ed.). Abingdon: Routledge [in English].

15. Nihreieva, O. O. (2023). Sanctions as a tool to achieve compliance with international law: some issues of national implementation and enforcement. *Odesa National University Herald. Jurisprudence, 25(1(36))*, 32–38 [in English].

16. Doxey, M. (1983). International sanctions in theory and practice. *Case Western Reserve Journal of International Law, 15(2)*, 273–288 [in English].

17. Rickard-Martin, C., & Rickard-Martin, L. (2016). Implementation of United Nations targeted sanctions. *Targeted sanctions: The impacts and effectiveness of United Nations action*. T. J. Biersteker, S. E. Eckert, & M. Tourinho (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

18. Cortright, D., Lopez, G. A., Gerberr-Stellingwerf, L., Fackler, E., & Weaver, J. (2010). *Integrating UN sanctions for peace and security*. Notre Dame: The University of Notre Dame [in English].

19. Tomuschat, C. (1994). Are counter-measures subject to prior recourse to dispute settlement procedures? *European Journal of International Law, 5(1)*, 77–88 [in English].

20. Gowlland-Debbas, V. (2004). Sanctions regimes under Article 41 of the UN Charter. *National implementation of United Nations sanctions*. V. Gowlland-Debbas (Ed.). Leiden: Koninklijke Brill NV [in English].

21. Rowhani, M. (2023). Rights-based boundaries of the United Nations' sanctions. *University of Bologna Law Review, 8(1)*, 129–148 [in English].

22. Keatinge, T., Dall, E., Tabrizi, A. B., & Lain, S. (2017). *Transatlantic (mis)alignment challenges to US-EU sanctions design and implementation: RUSI Occasional Paper*. London: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies [in English].

23. Biersteker, T. J., Hudáková, Z. (2021). UN targeted sanctions: Historical development and current challenges. *Research handbook on economic sanctions*. P. A. G. van Bergeijk (Ed.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing [in English].

24. Honda, M. (2017). UN targeted sanctions and human rights ─ Emerging legal challenges and political concerns. *Waseda Studies in Social Science, 17(2)*, 25–41 [in English].

25. Reisman, M., & Stevick, D. (1998). The applicability of international law standards to United Nations economic sanctions programmes. *European Journal of International Law, 9(1)*, 86–141 [in English].

26. O'Connell, M. (2002). Debating the law of sanctions. *European Journal of International Law, 13(1)*, 63–79 [in English].

27. Gutmann, J., Neumeier, M., Neumeier, F., & Steinbach, A. (2018). Economic sanctions and human rights: Quantifying the legal proportionality principle. *ILE Working Paper Series, 12*, 1–23 [in English].

28. Brzoska, M. (2021). Reviewing the UN sanctions decade: Reforms' effect on interfaces and remaining challenges. *International sanctions: Improving implementation through better interface management*. S. Lohmann & J. Vorrath (Eds.). Berlin: German Institute for International and Security Affairs [in English].

29. Ruys, T. (2017). Sanctions, retortions and countermeasures: Concepts and international legal framework. *Research handbook on UN sanctions and international law*. L. van den Herik (Ed.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing [in English].

30. Bossuyt, M. (2002). *The adverse consequences of economic sanctions on the enjoyment of human rights: Working paper*. United Nations Digital Library. Retrieved from https://digitallibrary.un.org/record/419880/usage?ln=en&v=pdf [in English].

31. Shpakovych, O. M. (2011). Vplyv aktiv mizhnarodnykh orhanizatsii na vnutrishni pravoporiadky derzhav-chleniv. Teoriia i praktyka [The impact of acts of international organisations on the internal legal order of member states. Theory and practice]. Kyiv: KNU [in Ukrainian].

32. Gowlland-Debbas, V. (2004). Implementing sanctions resolutions in domestic law. *National implementation of United Nations sanctions*. V. Gowlland-Debbas (Ed.). Leiden: Koninklijke Brill NV [in English].

33. Malysheva, Yu.V. (2014). Problemy implementatsii rezoliutsii Rady Bezpeky OON do natsionalnoho zakonodavstva Ukrainy [Problems of implementation of UN Security Council resolutions in the national legislation of Ukraine]. Proceedings from *V Vseukr. nauk.-praktn konf. «Aktualni problemy pravotvorennia v suchasnii Ukraini» – The Fifth All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Law-Making in Modern Ukraine»*. (pp. 88–91). Kyiv: Vyd-vo Lira-K [in Ukrainian].

34. Brewer, J., & Nephew, R. (2017). *Improving implementation of UN Security Council sanctions resolutions*. New York: Columbia | SIPA [in English].

35. Lohmann, S., & Vorrath, J. (2021). Introduction: Interface challenges – Identifying and addressing. International sanctions: Improving implementation through better interface management. S. Lohmann & J. Vorrath (Eds.). Berlin: German Institute for International and Security Affairs [in English].

36. Portela, C., & Olsen, K. B. (2023). Implementation and monitoring of the EU sanctions' regimes, including recommendations to reinforce the EU's capacities to implement and monitor sanctions: Study requested by AFET Committee. Brussels: European Union [in English].

37. Biersteker, T. J., Eckert, S. E., Tourinho, M., & Hudáková, Z. (2013). *The effectiveness of United Nations targeted sanctions: Findings from the Targeted Sanctions Consortium*. Geneva: Geneva Graduate Institute [in English].

38. Secretariat of the Genocide Network. (2021). *Expert report – Prosecution of sanctions (restrictive measures) violations in national jurisdictions: A comparative analysis*. The Hague: European Union Agency for Criminal Justice Cooperation [in English].

УДК 343.3/.7
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-5

ЗАБРУДНЕННЯ АБО ІНША ЗМІНА ПРИРОДНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У СИСТЕМІ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 241 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Омельченко Олексій Іванович
аспірант,
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-1649-9260

У статті досліджено питання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 Кримінального кодексу України «Забруднення атмосферного повітря». Проаналізовано терміни «забруднення атмосферного повітря» та «інша зміна природних властивостей атмосферного повітря». На підставі аналізу наукових досліджень, чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та вироків судів України за 2013–2023 роки обґрунтовано, що забруднення та іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря слід відносити до діяння і до первинних суспільно небезпечних наслідків.

Забрудненню та іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря обов'язково повинно передувати порушення спеціальних правил. Внаслідок порушення спеціальні правила відбувається забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 241 Кримінального кодексу України «Забруднення атмосферного повітря» включає: порушення спеціальних правил – забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – первинні суспільно небезпечні наслідки порушення спеціальних правил. Похідним суспільно небезпечним наслідком виступає створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Дане кримінальне правопорушення є закінченим з моменту створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

З огляду на бланкетний характер диспозиції ст. 241 Кримінального кодексу України при визначені забруднення атмосферного повітря потрібно використовувати положення ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря».

Ключові слова: *забруднення атмосферного повітря, інша зміна природних властивостей атмосферного повітря; суспільно небезпечні наслідки; об'єктивна сторона кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність.*

Omelchenko Oleksiy. Pollution or other changes in the natural properties of atmospheric air in the system of signs of the objective side of a criminal offense, provided for in Art. 241 of the Criminal Code of Ukraine

The article examines the issue of the objective side of the criminal offense provided for in Art. 241 of the Criminal Code of Ukraine "Atmospheric air pollution". The terms "atmospheric air pollution" and "other changes in the natural properties of atmospheric air" were analyzed. On the basis of the analysis of scientific research, current legislation in the field of atmospheric air protection and judgments of the courts of Ukraine for the years 2013–2023, it is substantiated that pollution and other changes in the natural properties of atmospheric air should be attributed to the act and primary socially dangerous consequences.

Pollution and other changes in the natural properties of atmospheric air must necessarily be preceded by a violation of special rules. Violation of special rules results in pollution or other changes in the natural properties of atmospheric air with substances, waste or other materials of industrial or other production harmful to human life, health or the environment.

The objective side of the criminal offense provided for in Part 1 of Art. 241 of the Criminal Code of Ukraine "Atmospheric air pollution" includes: violation of special rules – pollution or other change of natural properties of atmospheric air – creation of danger to life, health of people or the environment.

Pollution or other changes in the natural properties of atmospheric air are the primary socially dangerous consequences of violating special rules. A derivative socially dangerous consequence is the creation of a danger to life, health of people or the environment. This criminal offense is completed from the moment of creating a danger to life, health of people or the environment.

Given the blanket nature of the disposition of Art. 241 of the Criminal Code of Ukraine, in case of determined air pollution, it is necessary to use the provisions of Art. 1 of the Law of Ukraine "On Atmospheric Air Protection".

Key words: *atmospheric air pollution, other changes in the natural properties of atmospheric air; socially dangerous consequences; the objective side of the criminal offense, criminal liability.*

© Омельченко О. І., 2024

Вступ. Протягом останніх 10 років відбувається значне погіршення стану атмосферного повітря. Відповідно до статистичної інформації Генеральної прокуратури України, що міститься в Єдиних звітах про кримінальні правопорушення за 2013–2020 р., середньорічний показник реєстрації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 241 Кримінального кодексу України (КК України) «Забруднення атмосферного повітря» за 2013–2020 роки дорівнює 66 посягань. Щорічні показники: 2013 р. – 34, 2014 р. – 31, 2015 р. – 51, 2016 р. – 96, 2017 р. – 70, 2018 р. – 90, 2019 р. – 86, 2020 р. – 70. Тобто, спостерігається значне зростання рівня забруднення атмосферного повітря більш ніж в 2 рази [1, с. 252]. Станом на травень 2023 року в результаті бойових дій у атмосферне повітря потрапило близько 1,2 мільйона тонн забруднюючих речовин, включаючи 430 тисяч тонн оксиду вуглецю, 700 тисяч тонн пилу та 40 тисяч тонн неметанових легких органічних сполук, а також значна кількість важких металів та інших шкідливих речовин [2].

Відповідно до оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених місцевими загальними судами за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2014–2023 рр., за вироками, що набрали законної сили, за ст. 241 КК «Забруднення атмосферного повітря» засуджено лише 5 осіб: 2014 р. – 2 особи, 2017 р. – 2 особи, 2023 р. –1 особу [3].

Обов'язковим елементом протидії забрудненню атмосферного повітря є кримінальна відповідальність за вчинення подібних діянь. Суспільна небезпека забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України) не викликає жодних сумнівів, проте незадовільний його стан викликаний, як порушенням вимог природоохоронного законодавства, так і неналежним рівнем його кримінально-правової охорони.

Тому досить актуальним є питання дослідження кримінально-правової охорони атмосферного повітря.

Матеріали та методи. Проблеми кримінальної відповідальності за забруднення атмосферного повітря розглядались у працях українських вчених, зокрема: С.Б. Гавриша, О.О. Дудорова, Т.В. Корнякової, В.В. Локтіонової, В.К. Матвійчука, І.І. Митрофанова, Р.П. Олійничука, І.О. Харь, Н.С Шевченко. Однак, незважаючи на доволі значні наукові здобутки науковців у сфері охорони атмосферного повітря від забруднення, окремі аспекти кримінально-правової охорони атмосферного повітря, зокрема питання суспільно небезпечних наслідків забруднення атмосферного повітря, все ще малодосліджені та спірні, особливо у їхньому практичному аспекті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні змісту термінів «забруднення» та «інша зміна природних властивостей атмосферного повітря» та їх місця у системі ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК України.

Результати. Ч.1 ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря» передбачено кримінальну відповідальність за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля [4].

Забруднення атмосферного повітря в юридичній літературі розглядають по-різному:

1) надходження в атмосферне повітря або утворення у ньому шкідливих (забруднюючих) речовин у концентраціях, які перевищують встановлені державою екологічні нормативи [5, с. 237];

2) привнесення в його склад або утворення в ньому забруднюючих речовин у концентрації, яка перевищує нормативи якості та рівні природного вмісту [6, с. 423];

3) перевищення встановлених норм, правил, вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення, шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів внаслідок діяльності джерел таких викидів або нездійснення певних заходів щодо запобігання шкідливого впливу на атмосферне повітря, його охорони та використання [7, с. 425];

4) рідкі й тверді часточки та газуваті речовини, що надходять в атмосферу внаслідок побутової та промислової діяльності людей, а також фізіологічного життя людей і тварин у понаднормовій кількості. І взагалі, забрудненістю атмосфери називають несприятливі зміни стану атмосферного повітря, цілком або частково зумовлені діяльністю людини, які безпосередньо чи опосередковано впливають на розподіл енергії, що надходить, рівні радіації, фізико-хімічні властивості атмосфери та умови існування живих організмів [8, с. 195–196].

Найбільш широке та узагальнене визначення забруднення атмосферного повітря сформувала І.О. Харь, під яким розуміється протиправне насичення атмосферного повітря, як правило, для нього не характерними фізичними, хімічними або біологічними агентами або перевищення внаслідок людської протиправної діяльності на конкретний момент природного рівня (в межах крайніх коливань) концентрацій, викидів, впливів, перелічених агентів у атмосферному повітрі (що змінює природні властивості та склад атмосферного повітря), що справляють шкідливий вплив на людину, флору і фауну, або тягнуть за собою часткову або повну непридатність цього природного об'єкта для використання [9, с. 23].

Великий тлумачний словник української мови забруднення тлумачить, як: 1) дію за значенням забруднити; 2) насичення природного об'єкта (атмосфери, води, земель і т. ін.) речовинами, що порушують його

природний стан [10, с. 377]. Насичення – це: 1) дія і стан за значенням наситити і насититися; 2) стан об'єкта, системи, людини, за якого їх характеристики досягають граничних значень [10, с. 735]. Забруднення атмосфери – зміна вмісту атмосфери в результаті наявності в ній домішок, що спричиняє загрозу здоров'ю людей, нанесення шкоди живим ресурсам, екосистемам та матеріальним цінностям [10, с. 377]. Тобто, Великий тлумачний словник української мови трактує «забруднення» як дію і стан системи, за якого її характеристики досягають граничних значень.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КК України кримінально-караним є не будь-яке забруднення атмосферного повітря, а лише змінення його складу і властивостей шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

З огляду на бланкетний характер диспозиції ст. 241 КК при визначені забруднення атмосферного повітря потрібно використовувати положення Закону України «Про охорону атмосферного повітря». Ст. 1 даного Закону визначає, що забруднення атмосферного повітря – змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища [11].

Слід відмітити, що при визначені забруднення атмосферного повітря потрібно виходити не лише з факту надходження у повітря забруднюючих речовин, а основною ознакою є несприятливий вплив на рослини, тварини, здоров'я людини. Тобто забруднення атмосферного повітря слід розглядати як наслідок і шкоду довкіллю. Це відповідає і нормативному визначенню забруднення атмосферного повітря, закріпленого у ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря».

Джерелами забруднення атмосферного повітря можуть бути підприємства, окремі цехи, агрегати без забезпечення заходів для очищення промислових, сільськогосподарських відходів, теплові, енергетичні установки, автомобільний транспорт і т. д. [6, с. 423].

Що стосується іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря, передбаченої у ст. 241 КК України, то можна виділити наступні визначення цього поняття:

1) фізичні, хімічні, біологічні, радіаційні зміни атмосферного повітря, які впливають на його прозорість, наявність і концентрацію озону, шумові, електромагнітні та інші показники, які перевищують встановлені екологічні та санітарно-гігієнічні нормативи шкідливого впливу на довкілля, створюють небезпеку для життя, здоров'я людини, стану рослинного та тваринного світу, екологічної діяльності, генофонду людини, рослин і тварин. Це негативне відхилення від існуючого в певному регіоні (районі) стану атмосферного повітря (наприклад, збільшення частки вуглекислого газу, зміна концентрації озону тощо) [6, с. 423];

2) негативне відхилення від оптимального стану атмосферного повітря в частині його фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що негативним чином впливає на здоров'я людини і довкілля, зокрема на клімат і погоду [5, с. 237];

3) зміна температурних, енергетичних, хвильових, радіаційних та інших фізичних властивостей атмосферного повітря в результаті шкідливого впливу на нього шуму, вібрації, іонізуючого випромінювання [8, с. 196];

4) будь-який шкідливий вплив на атмосферне повітря, а так само на озоновий шар, накопичення будь-яких речовин, що призводить до його забруднення, може негативно змінювати клімат та негативно впливати на здоров'я людей та довкілля [7, с. 426];

5) діяння, що супроводжується умисним або необережним шкідливим фізичним впливом на атмосферне повітря, тобто шкідливим фізичним впливом шумів, вібрації, іонізуючого опромінювання, температурою й інших фізичних факторів, що змінюють температурні, енергетичні, хвильові, радіаційні та інші фізичні властивості атмосферного повітря, що створює небезпеку для життя, здоров'я чи для довкілля або спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки [9, с. 32].

Зазначені визначення іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря зводяться до фізичних, хімічних та біологічних змін властивостей атмосферного повітря і практично не відрізняються від забруднення атмосферного повітря. Тому слушною є пропозиція І.О. Харь, що інша зміна природних властивостей атмосферного повітря є не чим іншим, як складовою забруднення атмосферного повітря [9, с. 138]. О.О. Дудоров і Є.О. Письменський, підтримуючи пропозицію І.О. Харь, вважають, однак, що задля забезпечення інформативності кримінального закону окрему (альтернативну) вказівку на іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря у диспозиції ч. 1 ст. 241 КК варто зберегти, водночас змінивши останню таким чином, щоб кримінальним правопорушенням відповідне діяння визнавалось не через насичення атмосферного повітря речовинами і матеріалами, зазначеними у цій кримінально-правовій нормі [12, с. 56].

Слід також відмітити, що отруєння повітря (найбільш небезпечна стадія його забруднення) є формою екоциду (ст. 441 КК України).

В юридичній літературі по-різному визнається місце забруднення та іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря у системі ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК України. О.О. Дудоров, Р.П. Олійничук відмічають, що забруднення та інша зміна природних властивостей є одночасно і діянням, і суспільно небезпечними наслідками [5, с. 237; 13, с. 360;]. В.К. Матвійчук і І.О. Харь обґрунтовують, що поняття «забруднення атмосферного повітря» та «інша зміна природних властивостей атмосферного повітря», означені в диспозиції ст. 241 КК України, асоціюються з обов'язковими ознаками об'єктивної сторони названого складу кримінального правопорушення: дією або бездіяльністю…Забруднення – це діяння людини (тобто дія або бездіяльність), а не наслідок, оскільки наслідки цього діяння зазначені в ч. 2 ст. 241 КК України [9, с. 58–59; 14, с. 59–60;]. Н.С. Шевченко також відносить забруднення та іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря до діяння [15, с. 44]. Т.В. Корнякова розглядає забруднення та іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря як наслідок і факт, який призвів до загрозливої екологічної ситуації, небезпечної для життя, здоров'я людей чи довкілля [16, с. 120]. В.І. Антипов зазначає, що об'єктивна сторона характеризується наслідками у вигляді забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря [17, с. 536].

При визначені забруднення у системі ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення доцільно також відмітити, що термін «забруднення» в аналогічний спосіб застосовується у статтях 239 і 243 КК України. Науковці, які досліджували питання забруднення земель і моря, визначають дефініцію «забруднення», як: по-перше, і діяння, і суспільно небезпечні наслідки [13, с. 146; 18, с. 520]; по-друге, суспільно небезпечні наслідки [19, с. 172; 20, с. 61; 21, с. 194]; по-третє, тільки діяння [22, с. 122].

Зазначені погляди науковців на місце «забруднення» у системі ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти довкілля є обґрунтованими і заслуговують уваги.

Як відомо, наслідками кримінального правопорушення є результати протиправної поведінки, певні негативні зміни, що відбуваються в об'єкті кримінально-правової охорони в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння. Відповідно до ст. 241 КК України протиправною поведінкою в першу чергу є порушення спеціальних правил. Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря є надходженням або утворенням в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук і первинним наслідком даного діяння у вигляді змінення його складу і властивостей, який в подальшому повинен спричинити основний суспільно небезпечний наслідок у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Тобто об'єктивна сторона включає: порушення спеціальних правил – забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Суспільна небезпечність забруднення атмосферного повітря полягає в тому, що діяння у вигляді порушення спеціальних правил, яке посягає на суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом, викликає в них певні негативні зміни, завдає шкоди об'єкту кримінально-правової охорони у вигляді змінення його складу і властивостей, створюючи небезпеку для життя, здоров'я людей, довкілля.

Різноманітність поглядів науковців на дефініцію «забруднення» пояснюється не лиши науковими підходами до даного терміну, а також відсутністю єдиного підходу законодавця до способу використання даного поняття у розділі VIII Кримінального кодексу України. Адже термін «забруднення» вживається, як: по-перше, забруднення…. внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку (ст. 239, 241, 243 КК України); по-друге, порушення правил охорони…, якщо це спричинило забруднення і створило небезпеку (ст. 242 КК України); по-третє, порушення порядку, правил…, якщо це спричинило… екологічне забруднення (ст.236 КК України); по-четверте, територія, що зазнала забруднення (ст.237 КК України); по-п'яте, стан, який пов'язаний із забрудненням (ст.238 КК України). Застосування єдиного підходу до використання терміну «забруднення» у кримінальних правопорушеннях проти довкілля сприяло б зменшенню дискусій що його розуміння і покращило рівень кримінально-правової охорони довкілля. Схиляємося до думки, що найбільш прийнятний підхід застосовано у диспозиції ст. 242 КК України (порушення правил …, якщо це спричинило забруднення … і створило небезпеку…).

При дослідженні дискусійного питання щодо місця забруднення та інших змін природних властивостей атмосферного повітря у системі ознак об'єктивної сторони доцільно також проаналізувати судову практику щодо винесених вироків за ст. 241 КК України «Забруднення атмосферного повітря». У Єдиному державному реєстрі судових рішень доступно чотири вироки з 2013 по 2023 роки.

У мотивувальних частинах цих вироків суди сформулювали обвинувачення наступними способами:

1) Особа … у порушення вимог спеціальних правил, які регулюють питання охорони атмосферного повітря, … допустила діяльність ТОВ …, в процесі якої в атмосферне повітря здійснювалися викиди забруднюючих речовин без отримання відповідного дозволу …, чим спричинила забруднення атмосферного повітря, … тим самим створивши небезпеку для життя і здоров'я людей, а також навколишнього природного середовища [23];

2) Особа внаслідок своєї бездіяльності, порушуючи спеціальні правила, ... допустила наднормові викиди забруднюючих речовин до атмосферного повітря стаціонарними джерелами викидів ..., що забруднило атмосферне повітря шкідливими для довкілля речовинами промислового виробництва, та створило небезпеку для довкілля [24];

3) Особою без спеціального дозволу на викиди ... порушено спеціальні правила ... та допущено викиди забруднюючих речовин до атмосферного повітря стаціонарними джерелами викидів ..., що забруднило атмосферне повітря шкідливими для довкілля речовинами промислового виробництва, та створило небезпеку для довкілля [25];

4) Особа внаслідок спалювання відходів ... здійснила наднормативні викиди забруднюючих (шкідливих) речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами за відсутністю відповідного дозволу, що є порушенням статей 10 та 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», чим створило небезпеку для довкілля [26].

У перших трьох вироках, чітко прослідковується, що суди розглядають забруднення атмосферного повітря як наслідок порушення спеціальних правил, що спричинило викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Тобто винна особа порушує спеціальні правила, в результаті чого здійснюються викиди забруднюючих речовин, які забруднюють атмосферне повітря і створюють небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Висновки. Зважаючи на вищезазначене, забруднення та інша зміна природних властивостей атмосферного повітря у системі ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 241 КК України, слід відносити до діяння і до первинних суспільно небезпечних наслідків. Склад кримінального правопорушення сформульований у ст. 241 КК України таким чином, що забрудненню та іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря обов'язково повинно передувати порушення спеціальних правил. Внаслідок порушення спеціальні правила відбувається забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва.

Об'єктивна сторона кримінально протиправного забруднення атмосферного повітря включає: порушення спеціальних правил – забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – первинні суспільно небезпечні наслідки порушення спеціальних правил. Похідним суспільно небезпечним наслідком виступає створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Тобто у складі кримінального правопорушення, передбаченому ч. 1 ст. 241 КК України, забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря – це первинні наслідки, які є результатом порушення особою спеціальних правил. А вже потім забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря зумовлюють настання основного наслідку – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Дане кримінальне правопорушення є закінченим з моменту створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Література:

1. Лукашевич С. Ю., Шевченко Н. С. Кримінологічний аналіз кримінальних правопорушень проти довкілля. *Вісник асоціації кримінального права України.* Харків, 2021. Вип. 1 (15). С. 242–255. URL: http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/231356 (дата звернення 30.09.2024).

2. Яких екологічних наслідків зазнала Україна за час війни окрім збитків від підриву Каховської ГЕС. URL:https://kse.ua/ua/about-the-school/news/yakih-ekologichnih-naslidkiv-zaznala-ukrayina-za-chas-viyni-okrim-zbitkiv-vid-pidrivu-kahovskoyi-ges/ (дата звернення 30.09.2024).

3. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/ (дата звернення 30.09.2024).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 30.09.2024).

5. Олійничук Р. П. Кримінально-правова характеристика забруднення атмосферного повітря. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 235–239. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/909 (дата звернення 30.09.2024).

6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. Ч.2. Київ : ФОРУМ, 2001. 942 с.

8. Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 260 с.

9. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія. К.: Національна академія управління, 2011. 192 с.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Вид. 2-ге. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/376/mode/2up (дата звернення 30.09.2024).

11. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text (дата звернення 30.09.2024).

12. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінально-правові аспекти забезпеченні права людини на якісне атмосферне повітря. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах* : матеріали VII Міжнародного правничого форуму, 28 травня 2024 р., м. Чернівці / уклад. І. В. Ковбас, І. І. Бабін, О. І. Ющик, І. Ж. Торончук, П. І. Крайній. Чернівці : Технодрук, 2024. С. 55–59. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/4b3c2cb9-a116-49ea-93e7-e4b9d1360962/content (дата звернення 30.09.2024).

13. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

14. Матвійчук В. К., Харь І. О. Забруднення атмосферного повітря: кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання : монографія. К.: Національна академія управління, 2013. 272 с.

15. Шевченко Н. С. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання забрудненню атмосферного повітря : дис. … д-ра філософії : 081. Харків, 2024. 259 с.

16. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 435 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0512U000049 (дата звернення 30.09.2024).

17. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С. С. Яценка. К. : А.С.К., 2002. 936 с.

18. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.

19. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Чернігів, 2020. 454 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0521U100122\ (дата звернення 30.09.2024).

20. Локтіонова В. В. Вплив дефініції «забруднення» на дію норми в злочинах проти довкілля. *Право та державне управління*. 2015. № 3. С. 60–63. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-3-2015 (дата звернення 30.09.2024).

21. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : монографія. Харків : НікаНова, 2013. 256 с. URL: http://univd.edu.ua/scienceissue/scientist/ (дата звернення 30.09.2024).

22. Олійник В. П. Кримінально-правова характеристика злочину забруднення моря (ст. 243 КК України): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2018. 252 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0418U003934 (дата звернення 30.09.2024).

23. Вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 09 грудня 2013р. у справі №333/8701/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/36103648 (дата звернення 30.09.2024).

24. Вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 24.01.2014р. у справі № 646/5300/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/36863224 (дата звернення 30.09.2024).

25. Вирок Збаразького районного суду Тернопільської області від 20 грудня 2016 р. у справі № 598/1714/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/63568091 (дата звернення 30.09.2024).

26. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 05 січня 2017р. у справі № 361/7512/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/63947685 (дата звернення 30.09.2024).

References:

1. Lukashevych, S. Yu., & Shevchenko, N. S. (2021). Kryminolohichnyi analiz kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia [Criminological Analysis of Criminal Offenses Against the Environment]. Visnyk Asotsiatsii Kryminal'noho Prava Ukrainy, (1(15)), 242–255. Retrieved from: http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/231356 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

2. Yakykh ekolohichnykh naslidkiv zaznala Ukrayina za chas viyny okrim zbytkiv vid pidryvu Kakhovs'koi HES [What environmental consequences did Ukraine suffer during the war, in addition to the damage from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power station?]. (n.d.). Retrieved from: https://kse.ua/ua/about-the-

school/news/yakih-ekologichnih-naslidkiv-zaznala-ukrayina-za-chas-viyni-okrim-zbitkiv-vid-pidrivu-kahovskoyi-ges/ (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

3. Stan zdiysnennya pravosuddya u kryminal'nykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennya sudamy zahal'noi yurisdyktsii [The state of the administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses by courts of general jurisdiction]. (n.d.). Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/ (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text [in Ukrainian].

5. Oliinychuk, R. P. (2019). Kryminalno-pravova kharakterystyka zabrudnennya atmosfernoho povitrya [Criminal-legal characterization of air pollution]. Aktual'ni problemy pravoznavstva, (4), 235–239 [in Ukrainian].

6. Tatsiia, V. Ia., Pshonky, V. P., Borysova, V. I., & Tiutiuhina, V. I. (Eds.). (2013). Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychyi komentar: U 2-kh t. (5th ed., Vol. 2: Osoblyva chastyna) [Criminal Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary in 2 Volumes (5th ed., Vol. 2: Special Part)]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

7. Potebenko, M. O., & Honcharenko, V. H. (Eds.). (2001). Naukovo-praktychniy komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] (Vol. 2). Kyiv: FORUM [in Ukrainian].

8. Loktionova, V. V. (2013). Suspilno nebezpechni naslidky u zlochynakh proty dovkillia [Socially Dangerous Consequences in Crimes Against the Environment]. *Doctor's thesis.* Kharkiv [in Ukrainian].

9. Khar, I. O. (2011). Kryminalno-pravova okhorona atmosfernoho povitrya [Criminal-legal protection of air]. Kyiv: Natsional'na akademiya upravlinnya [in Ukrainian].

10. Busel, V. T. (Red.). (2005). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language] (2nd ed.). Kyiv; Irpin': VTF "Perun". Retrieved from: https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/376/mode/2up (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

11. Pro okhoronu atmosfernoho povitrya: Zakon Ukrayiny vid 16.10.1992 r. № 2707-XII. [Protection of atmospheric air: Law of Ukraine dated 10.16.1992 № 2707-XII.] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text [in Ukrainian].

12. Dudorov, O. O., & Pysmenskyi, Ye. O. (2024). Kryminalno-pravovi aspekty zabezpechennia prava liudyny na yakisne atmosferne povitria [Criminal-Legal Aspects of Ensuring the Human Right to Clean Air]. In I. V. Kovbas, I. I. Babin, O. I. Yushchyk, I. Zh. Toronchuk, & P. I. Krainyi (Eds.), Prava liudyny ta publichne vriaduvannia v suchasnykh umovakh [Human Rights and Public Governance in Modern Conditions], VII International Legal Forum. Chernivtsi: Tekhnodruk. Retrieved from: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/4b3c2cb9-a116-49ea-93e7-e4b9d1360962/content (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

13. Dudorov, O. O., Kamenskyi, D. V., Komarnytskyi, V. M., Komarnytskyi, M. V., & Movchan, R. O. (2014). Zlochyny proty dovkillia: Kryminalno-pravova kharakterystyka: Praktychyi posibnyk [Crimes Against the Environment: Criminal-Legal Characteristics: Practical Guide]. Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].

14. Matviichuk, V. K., & Khar, I. O. (2013). Zabruzdnennia atmosfernoho povitria: Kryminalna vidpovidalnist, dosudove slidstvo ta zapobihannia: Monohrafiia [Air Pollution: Criminal Liability, Pretrial Investigation, and Prevention: A Monograph]. Kyiv: Natsional'na Akademiia Upravlinnia [in Ukrainian].

15. Shevchenko, N. S. (2024). Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannya zabrudnennyu atmosfernoho povitrya [Criminal-legal and criminological principles of preventing air pollution] (Doctoral dissertation). Kharkiv [in Ukrainian].

16. Korniakova, T. V. (2011). Kryminolohichni zasady zapobihannia orhanamy prokuratury zlochynam proty dovkillia [Criminological Principles of Preventing Environmental Crimes by the Prosecutor's Office]. *Doctor's thesis.* Kharkiv. Retrieved from: https://uacademic.info/ua/document/0512U000049 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

17. Yatsenko, S. S. (Ed.). (2002). Naukovo-praktychniy komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrayiny: za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnogo sudu Ukrayiny na 1 grudenya 2001 r. [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine: As of the legislation and resolutions of the Plenary Session of the Supreme Court of Ukraine on December 1, 2001]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

18. Movchan, R. O. (2020). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi zemelnykh vidnosyn: Zakonodavstvo, teoriia ta praktyka [Criminal Liability for Crimes in the Sphere of Land Relations: Legislation, Theory, and Practice]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

19. Berdnik, I. V. (2020). Kryminalno-pravova okhorona vodnykh resursiv [Criminal-Legal Protection of Water Resources]. *Doctor's thesis*. Chernihiv. Retrieved from: https://uacademic.info/ua/document/0521U100122 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

20. Loktionova, V. V. (2015). Vplyv definitsii "zabruzdnennia" na diiu normy u zlochynakh proty dovkillia [Impact of the Definition of "Pollution" on the Application of the Norm in Crimes Against the Environment]. Pravo

ta Derzhavne Upravlinnia, (3), 60–63. Retrieved from: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-3-2015 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

21. Shulha, A. M. (2013). Kryminalno-pravova okhorona zemel vid zabrudnennya abo psuvannya [Criminal-legal protection of land from pollution or degradation]. Kharkiv: NikaNova. Retrieved from: http://univd.edu.ua/scienceissue/scientist/ (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

22. Oliinyk, V. P. (2018). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyku zabrudnennya morya (st. 243 KK Ukrayiny) [Criminal-legal characterization of the crime of sea pollution (Art. 243 of the Criminal Code of Ukraine)] (Candidate's dissertation). Kyiv. Retrieved from: https://uacademic.info/ua/document/0418U003934 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

23. Vyrok Komunarskoho raionnoho sudu mista Zaporizhzhia [Sentence of Komunarsky District Court of Zaporizhzhia City], No. 333/8701/13-k, December 9, 2013. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen'. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/36103648 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

24. Vyrok Chervonozavodskoho raionnoho sudu mista Kharkova [Sentence of Chervonozavodsk District Court of Kharkiv City], No. 646/5300/13-k, January 24, 2014. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen'. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/36863224 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

25. Vyrok Zbarazkoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti [Sentence of Zbarazh District Court of Ternopil Region], No. 598/1714/16-k, December 20, 2016. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen'. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/63568091 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

26. Vyrok Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti [Sentence of Brovary District Court of Kyiv Region], No. 361/7512/16-k, January 5, 2017. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen'. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/63947685 (Accessed: September 30, 2024) [in Ukrainian].

УДК 343.2(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-6

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Чуваков Олег Анатолійович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9983-8943

У статті досліджено проблемні питання щодо кримінально-правової протидії злочинам терористичної спрямованності у контексті посилення загроз конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності України.

Констатовано, що за сучасних геополітичних реалій наявна система такої протидії не відповідає викликам та загрозам сьогодення. Аргументовано, що багато суспільно небезпечних діянь, розміщених у IX розділі КК України, здатні зазіхати одночасно і на основи національної безпеки України. Відповідно, подібна конфігурація виникаючих загроз зазначеному об'єкту кримінально-правової охорони вимагає свого переосмислення, доповнення чи змін.

Зазначається, що в умовах існуючої загрози конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності нашої держави, проблема нейтралізації та протидії злочинам терористичної спрямованості уявляється більш ніж актуальною та гострою, а ефективне застосування норм кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за вчинення таких кримінальних правопорушень, має особливо важливе превентивне і політичне значення.

Наголошується, що в авангарді протидії злочинам терористичної спрямованості виступають правові норми, які передбачають кримінально-правову охорону громадської безпеки. Однак з урахуванням існуючої об'єктивної дійсності та стрімкої зміни геополітичної реальності, злочини терористичної спрямованості вже далеко вийшли за межі посягань проти громадської безпеки, у тому числі зазіхаючи на основи національної безпеки.

Стверджується, що проблема обґрунтованості й необхідності кримінально-правової охорони як державної, так й громадської безпеки в теорії і філософії кримінального права, викликає досить цікаву дискусію в тій частині, що наявність у вітчизняному законодавстві подібних кримінально-правових заборон, з одного боку, є природною і досить обґрунтованою, а з іншого – матеріальна складова розглянутих діянь характеризується більшою мірою політичною, ніж правовою доцільністю.

Аргументовано, що в умовах триваючого збройного конфлікту особливо гостро постало питання щодо необхідності переосмислення та якісної зміни вітчизняного кримінального законодавства з метою належної охорони та захисту нашої державності, тому що існуюче нормативно-правове забезпечення охорони основ національної безпеки не відповідає в повному обсязі реаліям сьогодення, це дозволило б належним чином протидіяти існуючим викликам у цій сфері життєдіяльності нашої держави. З метою більш ефективного захисту основ національної безпеки необхідно виділити коло суспільно небезпечних посягань, які безпосередньо або навіть опосередковано, здатні завдати шкоди вказаному об'єкту кримінально-правової охорони.

Ключові слова: *загроза, тероризм, національна безпека, громадська безпека, об'єкт, закон, злочин, держава, особа, суспільство.*

Chuvakov Oleg. Conceptual issues of qualifying terrorist criminal offenses in the current context

The article examines problematic issues related to the criminal-legal response to terrorist crimes in the context of increasing threats to the constitutional order, sovereignty, territorial integrity and inviolability of our state.

It was established that under the current geopolitical realities, the existing system of such countermeasures does not meet the challenges and threats of today. It is argued that many socially dangerous acts placed in Chapter IX of the Criminal Code of Ukraine are able to encroach on the national security of our state at the same time. Accordingly, a similar configuration of emerging threats to the specified object of criminal law protection requires its rethinking, additions or changes.

It is noted that in the conditions of the existing threat to the constitutional system, sovereignty, territorial integrity and inviolability of our state (taking into account the existing Russian-Ukrainian military conflict), the problem of neutralization and countering terrorist crimes is more than relevant at the current stage of the development of our statehood, and the effective application the norms of criminal legislation, which provide for responsibility for the commission of such criminal offenses, have a particularly important preventive and political significance.

It is emphasized that at the forefront of combating terrorist-oriented crimes are the legal norms that provide for the criminal-legal protection of public safety. However, taking into account the existing objective reality and the rapid change of geopolitical reality, terrorist-oriented crimes have already gone far beyond encroachments against public security, including encroaching on the foundations of national security.

It is argued that the problem of the validity and necessity of the criminal law protection of political power in the theory and philosophy of criminal law causes a rather interesting discussion in that the presence of similar criminal law prohibitions in the

© Чуваков О. А., 2024

domestic legislation, on the one hand, is natural and quite justified, and on the other on the other hand, the material component of the acts in question is characterized to a greater extent by political than legal expediency.

It is argued that in the conditions of the ongoing armed conflict, the question of the need to rethink and qualitatively change the national criminal legislation in order to properly protect and protect our statehood has become particularly acute, because the existing regulatory and legal protection of the foundations of national security does not fully correspond to the realities of today, it would make it possible to adequately counteract the existing challenges in this area of our state's life. In order to more effectively protect the foundations of national security, it is necessary to highlight the circle of socially dangerous encroachments, which are directly or even indirectly capable of harming the specified object of criminal law protection.

Key words: *threat, terrorism, national security, public security, object, law, crime, state, personality, society.*

Вступ. В умовах існуючої загрози конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності нашої держави (з урахуванням існуючого російсько-українського військового конфлікту), проблема нейтралізації і протидії злочинам терористичної спрямованості, представляється більш ніж актуальною на сучасному етапі розвитку нашої державності, а ефективне застосування норм кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за вчинення таких кримінальних правопорушень, має особливо важливе превентивне і політичне значення.

В авангарді протидії злочинам терористичної спрямованості виступають правові норми, які передбачають кримінально-правову охорону громадської безпеки. Однак з урахуванням існуючої об'єктивної дійсності та стрімкої зміни геополітичної реальності, злочини терористичної спрямованості вже далеко вийшли за межі посягань проти громадської безпеки, у тому числі зазіхаючи на основи національної безпеки. У цьому контексті, видається вельми актуальним судження Б. Д. Леонова: «У зв'язку з посиленням тенденції до глобалізації, збройна конфліктність стала впливовим фактором міжнародних відносин, що розширило межі об'єкта регулювання міжнародного права, зміст якого охоплюється відносинами між державою і певною соціальною групою населення, яка за допомогою зброї справляє вплив з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади чи іншими політичними цілями [1, с. 69].

При цьому проблема обґрунтованості й необхідності кримінально-правової охорони політичної влади у теорії і філософії кримінального права викликає досить цікаву дискусію в тій частині, що наявність у вітчизняному законодавстві подібних кримінально-правових заборон, з одного боку, є природною і досить обґрунтованою, а з іншого – матеріальна складова розглянутих діянь характеризується більшою мірою політичною, ніж правовою доцільністю.

Подібні положення властиві й окремим заходам, які здійснюються з метою локалізації і припинення диверсійно-терористичної діяльності. Заведено вважати, що одним із найбільш раціональних методів боротьби з будь-якими проявами міжнародного тероризму і диверсіями є застосування конвенційного механізму, тобто результатів окремих конвенцій, що мають за свою мету боротьбу з кожним окремо взятим видом терористичної чи диверсійної діяльності. Так, результати вивчення зарубіжного досвіду протидії цим соціально небезпечним явищам свідчать, що в основному держави прямують двома шляхами. Перший характеризується тим, що в більшості з них діють окремі норми кримінального законодавства, які передбачають відповідальність за тероризм і диверсії. Другий свідчить про те, що в інших державах терористичний характер діянь розглядається як кваліфікуюча ознака, що є підставою для посилення покарання за злочини цієї спрямованості [2, с. 278–280].

Отже, видається доцільним, що в умовах триваючого збройного конфлікту особливо гостро постало питання щодо необхідності переосмислення та якісної зміни вітчизняного кримінального законодавства з метою належної охорони та захисту нашої державності, тому що існуюче нормативно-правове забезпечення охорони основ національної безпеки не відповідає в повному обсягу реаліям сьогодення, це дозволило б належним чином протидіяти існуючим викликам у цій сфері життєдіяльності нашої держави. З метою більш ефективного захисту основ національної безпеки необхідно виділити коло суспільно небезпечних посягань, які безпосередньо або навіть опосередковано, здатні завдати шкоди вказаному об'єкту кримінально-правової охорони.

Матеріали та методи. Основою даного наукового дослідження стали праці О. Ф. Бантишева, О. В. Шамара, Б. Д. Леонова та інших. Методологію наукової роботи складають низка загальних та спеціальних методів, зокрема: метод аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції та метод моделювання.

Результати. Вважаємо, що визначення чіткого та вичерпного кола злочинів, що посягають на суспільні відносини у сфері охорони основ національної безпеки України, обумовлено природною потребою кримінально-правової науки та практики. Ця обставина дозволяє проявити системний підхід щодо локалізації та протидії найбільш небезпечним посяганням на основи національної безпеки України. Саме з цією метою у чинному кримінальному законодавстві український законодавець сконцентрував групу подібних однорідних суспільно небезпечних посягань у Розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України. Однак, з урахуванням вже існуючих нових викликів, у тому числі терористичної спрямованості, не менш гострою

та досить актуальною є проблема наповнюваності даного розділу Кримінального кодексу України відповідним змістом, тобто кримінально-правовими приписами, що відповідають сучасним реаліям [3, с. 158].

Як нам уявляється, такими нормативними приписами, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення подібних злочинів, повинні бути норми, що містять ознаки лише тих діянь, які реально становлять відповідну загрозу основам національної безпеки України. Ними можуть бути як цілком «нові» кримінально-правові норми, так і, певною мірою, оновлені норми Розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України. При цьому слід зазначити, що наявність ефективного механізму якісного формування таких положень видається надзвичайно важливим, оскільки його наявність дозволить виключити із законодавчої практики випадки поспішної криміналізації, що, згодом, може призвести до активних наукових дискусій у частині встановлення – яким безпосередньо суспільним відносинам (інтересу, благу чи соціальній цінності) завдається шкода через їх вчинення, але це, своєю чергою, може сприяти активізації відповідних проблем як у частині науково-теоретичної класифікації таких діянь, так і у частині їх кваліфікації практичними працівниками.

Однак, враховуючи сучасну ступінь реальності загроз суверенітету, конституційному ладу, територіальній цілісності та недоторканності України, вважаємо, що злочини терористичної спрямованості зазіхають на основи національної безпеки України не менш, ніж на громадську безпеку нашої держави. У контексті цієї проблематики неодноразово висловлювалися й відомі українські вчені, які досліджували проблеми забезпечення національної та громадської безпеки як об’єктів кримінально-правової охорони. Зокрема, О. Ф. Бантишев та О. В. Шамара зазначають, що злочини проти основ національної безпеки мають бути доповнені злочинами терористичного спрямування. А саме, на їхню думку, злочини, передбачені у ст.ст. 258 (терористичний акт), 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту), 258-2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), 258-4 (сприяння вчиненню терористичного акту) КК України, потребують свого перенесення з розділу IX Особливої частини, (який, після змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2627-VIII, має назву «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки») у розділ І «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України [4, с. 39]. Це має принципове значення, оскільки суспільно небезпечні діяння, передбачені ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 та 258-6 КК України є саме злочинами, а не кримінальними проступками. Визначення у якості родового об’єкта терористичного акту основ національної безпеки України, на думку авторів, дає змогу включити його до злочинів проти основ національної безпеки України. Як нам здається, представлена точка зору заслуговує на належну увагу і додатковим чином лише підтверджує наше концептуальне бачення вирішення цієї проблеми.

Отже актуальною для вирішення поставлених завдань є не тільки процедура "переміщення" нової групи злочинів терористичної спрямованості у зазначений розділ Особливої частини КК, а й усунення протиріч у частині розмежування суміжних не лише за юридичними ознаками, а й за їх спрямованістю злочинів: диверсії (ст. 113) та терористичного акту (ст. 258). Так, об’єктивна сторона вказаних злочинів схожа та збігається за багатьма ознаками. Лише у процесі ретельного розслідування таких злочинів, при встановленні ознак суб’єктивної сторони, можна з впевненістю констатувати, що було вчинено: терористичний акт чи диверсія.

Так, якщо основною метою диверсії є ослаблення держави шляхом зниження її економічного, оборонного чи науково-технічного потенціалу, то основною метою терористичного акту є залякування населення, вплив на прийняття рішень або стримування від їх прийняття органами державної влади чи їх представниками, привернення уваги громадськості до різного роду поглядів терориста тощо. Таким чином, спеціальна мета є тією основною ознакою, що, як правило, дозволяє розмежовувати такі близькі за багатьма ознаками злочини.

Проте, на нашу думку, можна виділити ще одну визначальну особливість, що сприяє розмежуванню розглянутих злочинів. У цьому разі йдеться про те, що при вчиненні як одного, так і іншого злочину злочинець по-різному прагне їх здійснити. Так, при вчиненні терористичного акту винна особа, як правило, навмисно здійснює його відкрито, зухвало і демонстративно, намагаючись привернути до себе і своїх дій як можна більше уваги з боку громадськості, засобів масової інформації, тобто йдеться про своєрідне афішування своєї злочинної дії (діяльності) [5, с. 163]. Чим більше осіб довідаються про вчинений злочинний акт, тим ближче злочинці до своєї наміченої мети – залякування населення тощо. У деяких випадках навіть спостерігається їх прагнення до притягнення до відповідальності за наслідки нещасних випадків, до яких вони не мали жодного відношення. Такий випадок мав місце в одній сусідній державі при загорянні природного газу в одному з житлових будинків [6, с. 117].

При здійсненні диверсії злочинець, навпаки, як правило, навмисно вчиняє свій злочин максимально непомітно (таємно), так, щоб ні в кого з оточуючих або навіть представників правоохоронних органів

не виникало певних версій у частині фактичної, об'єктивної оцінки вчиненого. Так, деякі дослідники диверсійні акти розглядають як «активні підривні заходи невеликих секретних загонів і груп… що… мають індивідуальний характер і здійснюються спеціально підготовленими особами, засланими в цю місцевість з іншого боку» [7, с. 187]. Вчинивши такий злочин, винна особа не дає про себе знати на відміну від подібних дій при здійсненні терористичного акту.

Отже, саме за ознакою спеціальної мети та додатковою ознакою, яку ми запропонували (не враховуючи деяких інших ознак), диверсію треба відмежовувати від такого суміжного злочину, як терористичний акт.

Беручи до уваги всі вищезгадані обставини, що сприяють концептуальному розумінню природи та сутності сучасного тероризму, на нашу думку, неможливо обмежитися лише процедурою наповнення І розділу Особливої частини КК новими злочинами. Тому з метою ефективного вирішення існуючих завдань деякі склади цього розділу потребують певних змін, які належним чином відповідали тим загрозам, які стоять зараз перед нашою державністю.

Так, як нам здається, назва складу злочину, передбаченого ст. 109 КК України («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), не зовсім відображає його сучасну політико-правову сутність, тобто в указаній редакції такий склад та його назва не відповідають в повному обсязі тим загрозам і викликам, які існують в теперішній час для нашої держави, в тому числі, враховуючи масштаби загроз терористичних, екстремістських і сепаратистських проявів, що супроводжуються широким застосуванням різноманітних видів сучасної зброї як воєнізованими формуваннями, так і окремими злочинними організаціями.

У зв'язку з цим пропонується назву статті 109 КК України викласти в наступній редакції – *«Політичний тероризм».* Така зміна обумовлена необхідністю збереження непорушними політико-ідеологічні засади конституційного ладу України, з урахуванням глибокої внутрішньодержавної політичної кризи та значної активізації різноманітних політичних сил екстремістської та терористичної спрямованості. Використання останніми існуючої нестабільної політичної (іноді революційної) обстановки може бути направлено на нелегітимне повалення державної влади або зміни конституційного ладу та утвердження в Україні авторитарного режиму.

Крім того, як свідчить вітчизняна та міжнародна практика, дії, що зазначені у диспозиції ст. 109 КК України, доволі часто пов'язані із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї, яка готується заздалегідь, та використовується як окремими учасниками таких проявів, так і за участю різноманітних збройних формувань, що приєдналися до вчинення зазначених злочинних дій. У зв'язку з цим пропонується внести певні зміни до ст. 109 КК України. Так, на нашу думку, частини 3, 4 та 5 ст. 109 КК України необхідно викласти в наступній редакції:

3. «Організація збройного повстання, пов'язаного із застосуванням зброї або загрозами її застосування з метою насильницької зміни або повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади, а також збройний опір урядовим військовим підрозділам, покликаним забезпечувати конституційний порядок, а також активна участь у збройному повстанні або змова на вчинення зазначених дій», –

4. «Публічні заклики до збройного повстання з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, або до збройного опору урядовим військовим підрозділам, покликаним забезпечувати конституційний порядок, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій», –

5. «Дії, передбачені частинами другою та четвертою цієї статті, які вчинені представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації», –

Пропонуємо додати до ст. 109 КК України частину 6 – заохочувальну норму, яка сприятиме вчиненню особою активних посткримінальних дій, із подальшим звільненням її від кримінального переслідування при дотриманні необхідних умов:

6. «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею, якщо вона своєчасно та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, чим сприяла запобіганню подальшої шкоди інтересам України, а також, якщо її дії не містять ознак іншого складу злочину».

У частині 3, яка посідає центральне місце в запропонованій редакції, передбачені наступні основні форми об'єктивної сторони вказаного злочину, а саме: *«Організація збройного повстання»* та *«Активна участь у збройному повстанні».*

Під організацією збройного повстання слід розуміти здійснення різного роду підготовчих дій, спрямованих на активну збройну протидію легітимній владі в Україні. Такі дії можуть бути виражені в: плануванні таких протиправних дій, розпалюванні в суспільстві вкрай негативного ставлення до існуючої законної

влади, вербуванні майбутніх учасників такого повстання, матеріальному забезпеченні учасників такого повстання, забезпеченні таких учасників необхідними видами зброї тощо.

Активна участь у збройному повстанні – це безпосереднє вчинення різного роду насильницьких дій, які поєднані із застосуванням або спробою застосування зброї для досягнення бажаного злочинного результату.

Відповідно, оновлена версія цієї норми може бути викладена таким чином:

Стаття 109. Політичний тероризм

1. Дії, вчинені з метою насильницької зміни або повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій, –.

2. Публічні заклики до насильницької зміни або повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій, –.

3. Організація збройного повстання, пов'язаного із застосуванням зброї або загрозами її застосування з метою насильницької зміни або повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади, а також збройний опір урядовим військовим підрозділам, покликаним забезпечувати конституційний порядок, а також активна участь у збройному повстанні або змова на вчинення зазначених дій, – .

4. Публічні заклики до збройного повстання з метою насильницької зміни або повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, або до збройного опору урядовим військовим підрозділам, покликаним забезпечувати конституційний порядок, а також поширення матеріалів із закликами до здійснення таких дій, –.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою та четвертою цієї статті, вчинені представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, –.

6. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею, якщо вона своєчасно та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, чим сприяла запобіганню подальшої шкоди інтересам України, а також, якщо її дії не містять ознак іншого складу злочину.

Отже, як нам здається, на підставі здійсненого аналізу можна констатувати, що беручи до уваги існуючу тотожність у частині ступеня суспільної небезпеки злочинів терористичної спрямованості з державними злочинами, а це безпосередньо визначається і суміжністю ознак об'єктивної сторони (диверсія / терористичний акт), свідчить про існування нерозривного взаємозв'язку між ними, а значить і реальною здатністю злочинів терористичної спрямованості безпосередньо заподіяти шкоду, що охороняються Розділом I Особливої частини КК, благам та інтересам держави (конституційний лад, суверенітет, обороноздатність та ін.).

Висновки. Висловлені нами аргументи щодо напрямів удосконалення правових засад антитерористичної безпеки держави, запропоновані зміни щодо змісту та структури Розділу I Особливої частини чинного Кримінального кодексу України – «Злочини проти основ національної безпеки», дозволять посилити заходи кримінально-правової репресії щодо антидержавних посягань терористичної спрямованості з метою локалізації таких злочинних проявів у сучасних умовах. Також висловлені пропозиції, які певною мірою сприятимуть подальшому процесу уніфікації та диференціації чинного кримінального законодавства щодо протидії протиправним посяганням терористичного характеру на основи національної безпеки України, а отже, істотно підвищать ефективність боротьби з ними на сучасному етапі кримінально-правової охорони вказаного об'єкту.

Література:

1. Леонов Б., Василишин В. Тероризм як різновид соціального конфлікту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 66–71.

2. Чуваков О. А. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинами терористичної спрямованості. *Правова держава*. 2010. № 12. С. 276–281.

3. Chuvakov Oleg. Improvement of criminal and legal protection of the basis of national security of Ukraine in the context of euro integration. *Development of national law in the context of integration into the European legal space:* [monografie] / Scientific Board: Grazyna Dzwonkowska, Petkov Sergey, Stukalenko Olga, Gurzhii Taras. Warszawa, 2018. S. 158.

4. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. 3-є вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.

5. Чуваков О. А. Диверсія і тероризм: проблеми розмежування злочинів. *Матеріали 71-ї наук. конф. проф.-викл. складу ОНУ* (м. Одеса, 23–25 листоп. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 162–164.

6. Чуваков О. А. Деякі питання щодо розмежування диверсії та тероризму. Матеріали 65-ї наук.-практ. конф. проф.-викл. складу ОНУ (м. Одеса, 24–26 листоп. 2010 р.). Одеса, 2010. С. 116–118.

7. Чуваков О. А. Історичні аспекти виникнення диверсії. *Ринкова економіка*. 2009. Т. 12, вип. 25. С. 186–190.

References:

1. Leonov, B., & Vasylyshyn, V. (2015). Teroryzm yak riznovyd sotsialnoho konfliktu. [Terrorism as a type of social conflict]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy.* № 2. P. 66–71 [in Ukrainian].

2. Chuvakov, O. A. (2010). Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi borotby zi zlochynamy terorystychnoi spriamovanosti. [International cooperation in the field of combating terrorist crimes]. *Pravova derzhava.* № 12. P. 276–281 [in Ukrainian].

3. Chuvakov, Oleg (2018). Improvement of criminal and legal protection of the basis of national security of Ukraine in the context of euro integration. *Development of national law in the context of integration into the European legal space:* [monografie] / Scientific Board: Grazyna Dzwonkowska, Petkov Sergey, Stukalenko Olga, Gurzhii Taras. Warszawa, P. 158 [in English].

4. Bantyshev, O. F., & Shamara, O. V. (2014). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii): monohrafiia. 3-ye vyd., pererob. i dopov. [Criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine (problems of qualification): monograph. 3rd ed., revision. and added]. Luhansk: TOV «Virtualna realnist». 240 p. [in Ukrainian].

5. Chuvakov, O. A. (2016). Dyversiia i teroryzm: problemy rozmezhuvannia zlochyniv [Subversion and terrorism: problems of distinguishing crimes]. *Materials of the 71st Science. conf. prof.-lecturer of the ONU* (Odesa, November 23–25, 2016). P. 162–164 [in Ukrainian].

6. Chuvakov, O. A. (2010). Deiaki pytannia shchodo rozmezhuvannia dyversii ta teroryzmu. [Some questions regarding the distinction between sabotage and terrorism]. *Materials of the 65th Science-Practice. conf. prof.-lecturer of ONU* (Odesa, November 24–26, 2010). P. 116–118 [in Ukrainian].

7. Chuvakov, O. A. (2009). Istorychni aspekty vynyknennia dyversii. [Historical aspects of the emergence of sabotage]. *Rynkova ekonomika*. Vol. 12, issue 25. P. 186–190 [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Том 26. Випуск 2 (39). 2024

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Підписано до друку: 18.12.2024.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 5,34.
Замов. № 1224/856. Наклад 300 прим.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.